
I. E r t e k e z é s e k.

I.

A' Feudum előljáró zsengeje. 1.)

1. §.

A' Kutfőknek a' Germánok legrégibb állapotja megismérésére való elégtelenségek.

A' Görögök és Rómaiak egyedül magokat tekintvén mívelt nemzeteknek, és minden egyebeket barbarusoknak, ezen utolsók állapotja megismérésére kevés figyelmet fordítottak, hanem ha netalán érdeklette őket ama Nemzetek szertartásiról magoknak tudományt szerezni. Ennek tulajdoníthatni, hogy a' mit e' két Nemzet írói jegyzettek ama míveletlen népekről, azt is nagy részben homály borítja. A' régieknek a' Nemzetek dolgában való tudatlanságokat maga őszintén megvallotta a' szorgalommal kutató's tsak oktatni igyeksző Polybius 2.) A' mit tsudálni épen nem lehet, ha meggondoljuk, melly keskeny és szoros volt az ő láthatárok; ha eszünkbe vesszük, hogy a' Narbon és Tanaion tul lévő éjszakról alig volt isméretek; hogy Földleirási tu-

-
- 1.) E' töredék onnan keletkezett, hogy ezen tzi mü munkám írásában „Vagyon-e nyoma a' Feudumnak a' magyar Polgári alkotmányban, és törvényekben?” első szándékomat megváltoztattam, és szabott határimat öszszébb huztam. Hogy pedig jelen értekezésem tárgyát érthetőbbé tegyem, annál külebb terjeszkedém és a' Germánok országos állapotját egyszer'smind belé szövék, mivel tsakugyan való, hogy ezen nemzetnek tulajdona a' Feudum szerzése.

- 2.) Polybius III. Cap. 38.

dományok szerzésében mind azon eszközök szükségével voltak, mellyekkel az újabb idők olly bővelkedők: azért többnyire töredék az ő hagyományok e' népekről; regékkel elegy; és a' való is egyes sugárként alig hatolhat ki a' lepező homályból. Ámbar a' Germánok legrégiebb állapotját sem ismérjük honi tudósításaikból, mivel az is bizonytalan, hogy volt e' saját írások, 3.) és mivel énekeik gyűjteménye sem jutott az utóbbi korra: mégis ő reájok nézve mind azon hiányok, mellyeket felőbb említették, nagy kivételt szenvednek; a' mit Cájus Julius Caesar, és Cájus Cornelius Tacitus írásinak köszönhetünk. Az első derék hadakat viselvén vélek, betses tudósítást hagyott az ő belső dolgaikról; 4.) a' második rólok magán írott könyvében mester etsetjével festé az ő erköltseiket, szokásaikat, 's országos dolgaikat, úgy, hogy minden egyébb széllel hintett bizonyságok tsak az ő öszve függő írásából nyernek életet 's világot. 5)

3.) Sokan Tacitusból (Germ. Cap. 10) méltán azt következtetik, hogy vallásos szertartásaikban éltek írással a' Németek.

4.) Caji Julii Caesaris Commentarii de bello Gall. főképen pedig a' 4-ik és 5-ik Könyv.

5.) Cájus Cornelius Tacitus, de situ, moribus, et populis Germaniae. Ezen könyvetske sok izben nyomtattatott ki, magyaráztatott, és fordíttatott élő nyelvekre, kivált a' németek isméretes munkásságokat úzték rajta; mindazáltal annak értelme maiglan is sok helyeken homályos marada. A' Könyv eredetéről sok féle a' vélekedés; némel melyek azt Tacitus olly szándékából szerzetetettnek vélik, mellyel ő históriája 6-ik könyvében a' Zsidók eredetéről és szokásairól értekezék; mások azt alap rajznak gondolják, mellyet egyébb a' németekről írott munkáiban használt. Akár mi volt légyen tzielja, az bizonyos, hogy sok helyeit homály, de talán sötétség fedí. Ennek okait ezekben találni: hogy ő maga azon nemzetet nem látta, hanem mások ítélete 's jelentése szerint írt. Igaz ugyan, hogy a' Rómaiaknak Julius Caesar idejétől fogva a' Germán nemzetekkel folyvást közök volt, változó szerentsével több száz esztendeig hadakoztak vélek, sok Vezéreik, Tisztviselőik megfordultak ez ország-

2. §.

Germania földje; Népei.

Azon egy törzsoektől eredett, több kisebb országos nemzetségekre ágozott népek sokasága, mel-

ban, negyven esztendeig is tartózkodtak nálok (Tacitus Annalium Lib. 12 Cap. 27. „Aucta laetitia, quod quosdam e clade Variana quadragesimum post annum servitio exemerant“): de szükséges észbe vennünk, hogy a' római gőg e' félig vadoknak nézett nemzetek országos alkotmányára keveset ügyelt; és Tacitus idétt — életben sem voltak már azok, kik a' Németeknél huzamost tartózkodának. További ok az: hogy nyelveket nem értette, holott tudni való, hogy nem csak régenten, hanem maiglan is a' nemzetek országos szertartását legjobban nevezhetni 's magyarázhatni tulajdon szavaikkal; sőt, hogy sokszor igen hibásan esik a' fejtegetés idegen szójárásban. Ehez járul, hogy a' római ember nehezen vetkezhett ki maga gondolkozása 's képzelése formájiból; nehezen tette sajátjává a' nyers nemzet szokási országos állapotja tulajdonságait; ő mindent a' római kaptáhozmért, pedig éllel állott egymáshoz a' két nemzet polgári 's egyéb alkotmánya. Így nem lévenszava a' dolgot kifejthetni, nem értvén nyelvét az idegen nemzetnek, nem lehet tsudálni, ha sokban sikamlott, 's homályos sőt érthetelenné lett. Például vehetniezen szót: „Nobilis, Nobilitas.“ Ha felteszszük azt, hogy az író e' szavat azon értelemben használta, mellyben honjában divalozott, akkor az következnek, hogy a' Germánoknál is a' Nobilitas ugyan azon tulajdonságokkal bírt, mint a' rómaiaknál, a' mit elhinni e' nemzeteknek különöző polgári szertartásaik meg nem engednek; ha pedig azt állítjuk, hogy a' Nobilitas és Nobilis szavakkal mást jegyzett, mint a' római értelem szerint tettek, akkor a' gyanítások tág mezejére jutunk, és tapogatva kell ösvényt irtanunk, hogy az igazhoz közelítsünk. Ugyan is ez a' szó Nobilis tulajdon ereje szerint annyit tesz, mint jeles, isméretes; így él véle Plautus Pseudolus Act. 4. Scena 7-a Vers 9. 10. „Cum his mihi nec locus, nec sermo convenit, neque his unquam nobilis fui.“ Hogy pedig meglássuk, mit jegyzett polgári rendet jelentett értelemben a' rómaiaknál, az ő alkotmányok szertartásaihoz kell szinte folyamodnunk. Ő nálok a' polgári rendek első osztálya a' Patriciusoké és Plebeiusoké vala. A' patriciusok voltak elein az uralkodó nemzet, kik

lyeket mi németeknek, ők magokat germánoknak

közé idő jártában többen felvétettek; ők országloáltak a' plebeiusokon, kik személyes és vagyoni szabadság mellett az országos hatalomban nem részesültek, és a' patriciusokkal öszve nem házasodhattak, de sok küzdés után egyenlő jusra verekedtek. A' másik osztály vala a' tanátsbelieké, Senatores, és lovagoké, Equites. Tudni illik a' Consulok, és későbbben a' Censorok választották a' Senátorokat, úgy hogy plebeiusok közül sokan, és kivált a' tisztviselők a' tanátsba bémehettek; ezekből vált az Ordo Senatorius; ez ugyan törvény szerint semmi kiváltsággal nem bírt, de még is lassanként annyira gyarapodott tekintete, hogy ő viselné az ország kormányát, és nemzetségbeli méltóságát maradékaira is elágoztatná. Liviusból tudjuk, hogy Servius Tullius a' népet vagyoni szerint Centuriákra osztotta, és Lovagokra, Eleintén ezen lovagok patriciusok voltak, míg idővel plebeiusok is választattak, és különös polgári rendet alkottak, Ordo Equestris; mellynek hatalma, 's tekintete gazdagságán épült. Ezeket is a' Consulok és Censorok választották, 's tekintetes állapotjukban ezek is részeltetlék maradékaikat. A' rómaiaknál tehát a' polgári megkülönböztetés, nobilitas, patriciusi, senatori, és lovag rendbeli vala; a' maga tselekedetivel ditsőült ember, de kinek elei illy eredettel nem jeleskedtek, novus homo nevezettel jegyeztetett. Így szól Márius in Sallustii Jugurtha 85. „Ad hoc alii si deliquere, vetus nobilitas, maiorum facta fortia, cognatorum et affinium opes, multae clientelae, omnia haec praesidio adsunt, mihi spes omnes in me met sitae, quos necesse est virtute, et innocentia tutari.“ És ismét alább: „Comparete nunc Quirites cum illorum superbia me hominem novum.“ És ismét: „Nunc videte, quam iniqui sint, quod ex aliena virtute sibi arrogant, id mihi ex mea non concedunt, scilicet quia imagines non habeo, et quia mihi nova nobilitas est, quam certe peperisse melius est, quam acceptam corrupisse.“ A' ki e' három rendbe nem tartozott, popularis, plebeius volt. Ki lévén így fejtve a' római nyelvjárásban vétetett nobilis szónak értelme, ki fogja meghatározni, hogy Tacitus a' Németekről írván, azt mi értelemben használta, hanem ha a' nemességnek tulajdonságait vizsgálja? Ugyan azont kell állítanunk ezen szóról „Princeps“; evvel él ő, midőn a' nemességet jegyzi; evvel él, midőn a' polgári fejedelem méltóságát jeleli; de sem ennek, sem amannak sajátságait tökéletesen nem magyarázza. A' ki ezekről bővebb oktatást kíván, lássa Luden Geschichte des teutschen Volkes 1. Band 695, és következő lapokon

nevezték, 6.) azon részét lakta Európának, melyet Tacitusként a' Gallusoktól, Rhaetusoktól, és Pannonoktól a' Rajna és Duna folyói; a' Dákoktól, 's Szarmatáktól bizonytalan határok választottak el; éjszaki széleit pedig szigeteivel a' tenger környékezte. 7) Idősebb Plinius germániáról emlékezvén, 8.) Vistula, Albis, Visurgis, Amisius, Rhenus, és Mosa folyó vizeket nevezi; ezekből tehát könnyű szerrel ki képezhetni a' tartomány fekvését, és kiterjedését. Első volt Julius Caesar, ki Gallia hódításával foglalatoskodván Ariovistus német fejedelemmel 's népével öszve ütközék, 's így juta ismeretségekbe; tudni illik Gallia némelly nemzetségei magok közt háborgodván, az egyik fél Ariovistust segítségül hívá; győztek frígyesei ellenségeiken, de földjök egyharmad részét a' németeknek oda engedni kénytelenítettének Épen midőn több gyarmatokat készülne Ariovistus által szállítani, megtámadtatott Caesártól, 's meg győzetvén vissza költözik a' német földre. Ez volt kezdete a' Germánok 's Rómaiak között amazok országában viselt számas hadaknak, és már annyira mentek lassanként emezek, hogy a' nyugati németek hozzájok szelődültek, míg Arminius Varus legióit eltörölte, és a' Rómaiak rajtok volt birodalmának örökre vé-

a' Jegyzést. Mindezekhez képest úgy látszik tehát, hogy ha elakarunk igazodni, szükséges a' későbbi idők világosságát használni, ama homályok felderítésére, ámbár ennek is keresztül áll azon tekintet, hogy a' későbbi kor a' németeket más helyhezetben tünteti fel előttünk, mint Tacitus idétt voltak.

- 6.) A' Németek Tacitus bizonyságaként germánoknak nevezék magokat, 's már előbb is Julius Caesar illy névvel jegyzi őket; a' Teutsch nevezet a' kilenzedik század elején költ írásokban jó tsak elő. *Geschichte des teutschen Volkes von Heinrich Luden 1. Band 596 lapon.*

7.) Tacitus Germ. I.

- 8.) *Historiae Nat. libr. 4. Cap. 14.* Amnes clari in oceanum defluunt Guttaillus, Vistillus, sive Vistula, Albis, Visurgis, Amisius, Rhenus, Mosa.

get vetett. 9.) Mind az által a' Rómaiak mégis tsak a' déli 's délnyugati részét ismérték ez országnak, 's ezt is tökéletlenül; a' keleti, 's éjszaki felől mérő tudatlanságban valának. Ugyan is ők e' tartomány fő hegylántzait egy nagy Hercyniának 10.) neveztetett erdős hegyhát szakadékinak tartották, mellynek derék részét a' morva és cseh országokat környékező hegyek teszik, és éjszokról, 's éjszak keletről sudetek, 's óriási hegyek nevezete alatt ismértetnek; keletről a' kárpát bértzeit lehet, mint ágait, tekinteni; délről 's délnyugatról pedig a' Thüringi erdőség más erdőkkel kapsolja öszve. Földleírasi tekintetben is kivált a' keleti 's éjszak keleti fekvését Germániának éppen hibásan képzeltek magoknak. 11.)

Tacitus a' németeket egy helyén 12.) három gyökeres atyafias nemzetségekre ágoztatja; máshol a' negyediket is említi; 13.) holott idősebb Plinius

9.) El nem hallgathatom e' hazája szabadságát védette nagy Férjfiú ditséretét. Tac. Annalium Lib. 2-o Cap. 88. „Ceterum Arminius — — liberator haud dubie Germaniae, et qui non primordia populi romani, sicut alii Reges, Ducesque, sed florentissimum imperium laceraverit: praeliis ambiguus, bello non victus.“

10.) Plinius a' 8-ik Jegyzésben felhozott helyen: „Introrsus vero nulli inferius nobilitate, Hercynium jugum praetenditur.“ Caesar de bello Gallico libro 6. Cap. 24. 25. Nyomát látni-e Német szóban Hart, melly erdős hegységet jelent.

11.) Lásd Mannert Geographie der Griechen und Römer. Deutsche Staats, und Rechtsgeschichte von Karl Friedrich Eichhorn.

12.) Tacit. Germ. Cap. 2. „Celebrant carminibus antiquis — — Thuistonem Deum terraeditum; et filium Mannum, originem gentis conditoresque. Manno tres filios assignant, e quorum nominibus proximi Oceano Ingaevones, medii Hermiones, ceteri Istaevones vocantur“

13.) Tacitus ugyan ott: „Quidam autem licentia vetustatis, plures Deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Sveos, Vandalios, affirmant; eaque vera et antiqua nomina.“

ötre osztatja őket. 14.) Azonban a' mostani német ország déli, 's délnyugati részét Kelták bírták, 's a' Bojok kiűzetése után is fen maradt lakott földjök nevezete: 15.) tudni illik a' németek között a' Hermionok, vagy Svevek e' részekre költözvén, elverték e' népeket, 's ezen győzelmekkel állapíták meg hazájok Caesar idétt volt országos határait.

3. §.

E' népeknek ez időszaki műveltségek állapota.

A' ki utazások, vagy más történt dolgok leírásában olvasta a' polgári társaság zsengejében állapodott népek házi 's országos alkotmányát: az annak képét íme ehez hasonlatosnak fogja találni. Az illy nemzet házi dolgaival, szelid mesterségekkel nem gondol; fegyvert forgatni, abban szüntelen foglalni magát, egy 's legkedvesebb dolga; a' tartományt, mellyet nyájai bírnak legelőül, ellenségektől védelmezni minden szabadon születtek elmellőzhetetlen kötelessége; a' főbb hatalomnak urasága, 's tisztí tsak annyira terjed, a' mennyire szükséges a' köz védelemre; magok közt tellyességgel déltzegbe botsáttattak, törvénnyel nem köteleztetnek; ügyes bajaikat magok közt végzik fegyverrel, a' bíró ítélete nélkül; a' népnek vénei, 's előljárói tsak tanátstsal viselik vékony birodalmokat. A' nemzetségek kötelei ezen nemzeteknél erő-

14.) Plinius Nat. hist. lib. 4. Cap. 14. „Germanorum genera quinque: Vindili, quorum pars Burgundiones, Varini, Carini. Guttones; alterum genus Ingaevones, quorum pars Cimbri, Teutoni ac Chaucorum gentes, proximi autem Rheno Istaevones; mediterranei Hermiones, quorum Svevi, Hermunduri, Chatti, Cherusci; quinta pars Peucini, Bastarnae, contermini Dacis.“

15.) Tacit. Germ. 28. „Igitar inter Hercyniam silvam Rhenumque et Moenum amues, Helvetii, ulteriora Boii, Gallica utraque gens, tenere. Manet adhuc Boihemi nomen, significatque loci veterem memoriam, quamvis n utatis cultoribus.“

sebbek; a' fő hatalomtól nem tartózkodván, kényekre részenként is külső háborúkba ereszkednek; kinek vitézségében, 's okosságában bizakodnak, azt követik, és szerentséjeket kísértvén, zsákmányra indulnak; illy tág öszvefüggésben vagynak az országos előljárókkal. Az idegenekhez ellenség gyanánt viseltetnek; földjeiket, a' mint letelepednek, birásokba veszik, de nem örökök; élelmeket barom tenyésztésből, 's vadászatból keresik. Így találjuk a' népeket mívelődések hajnalában; légyen bár ez ó, vagy újabb időkben, Afrika, vagy Amerika éghajlata alatt; annyira bizonyos, hogy az ember azonképen fejlődik ugyan azon körülállások között, és kevés változással egy úton jár itteni tzeljének, a' polgári míveltségnek elérésére. Robertson 16.) Ötö-

16.) Említettem könyvének 6-ik Jegyzésében. Ime ezen pontokban foglalta a' hasonlatosságot. Az Amerikaiak fő képen vadászatból, 's halászatból élnek. Némelly nemzetségek közöttök épen nem üzik a' földmívelést. Azoknál, kik kunyhóik mellett valamelyes földet mívelnek, minden munkát az aszszonyok kötelesek végezni. A' társaság illy állapotjában, midőn az embernek kevés a' szüksége, és egymástól függése tsekély, tág és tökéletlen az egyesület, és kiki természetes szabadságával él tsak nem minden korlátozás nélkül. Az Amerikaiak azt tartják, hogy minden ember szabadon született, 's független, és hogy a' föld kerektségén semmi hatalomnak sints igaza az ő természetes szabadságokat tsorbitani, vagy határba szorítani. A' házi 's polgári kormányban alig van jelensége a' függésnek; kiki azt míveli, a' mi tetszésére van. Az Atyák és Anyák gyermekeikkel azon személyek módjára élnek, kiket a' pusztá történet hozott egygyű, és a' kik semmi közös kötelekelegymáshoz nem tsatoltatnak. Gyermekeik nevelése is ezen szabásokhoz van alkalmaztatva. Nem fenyítik 's nem büntetik őket, még kisdéd korokban sem. A' mint felserdülnek, szabad tetszésekre eresztik, hogy tselekedeteikről senkinek se számoljanak.

A' polgári előljáróság hatalma igen környékezett. Legtöbb Nemzetségeknél a' Sachem, az az vezér, választással nyeri uraságát. Mellette van a' Vének tanácsa. kinek megegyezése nélkül semmi érdemes dolog el nem végeztek. A' Sachemeknek tsekély a' tekintetek, 's nem is vágnak reá. Ők javallanak, 's inkább kéremésből,

dik Károly Császár történeteinek leírásában Julius Caesar, és Tacitus idétt élt Németek erköltsit összehasonlítja az éjszaki Amerikai vad népekével, a' mit nem kevesen a' Németek közül gonoszba vettek, abban helyhezvetvén hazafiúi buzgóságokat, hogy eleiktől nem csak minden moksot elhárítsanak, hanem a' bizonyságok ellenére tündér fénynyel ábrázák tetteiket; ámbár igaz, hogy nints abban semmi gyalázat, a' mi az egész emberi Nemre nézve köz, tudni illik a' vadságból hasonlóképen való kivergődés, és a' tsinosodásra indulás; és nints mit szégyenleni az Unokáknak agapáik nyers erköltsit. Én ugy tartom, hogy itt is közép aránt jár az igazság; nyers erköltsük voltak az említett időszakban, de nem vadak a' Németek, és ha Tacitusnak

hogy sem parantsolásból áll hatalmok. A' nép engedelmessége csak nem tsupa önkényes.

Háborúkba nem kényszerítve, hanem szabad tetszések szerint erőszakolnak. Ha a' hadviselés elhatároztatik, akkor valamelyik az előkelőkből vezérnek kínálkozik. Kiknek kedvek van ötlet követni, mert senki sem kényszerítettik, rendszerint felállanak, 's hadi dalokat énekelik. Ha pedig valaki a' vállalkozottak közül vonakodnék a' vezért, kihez szegődött, követni, életét kotzkáztatná, 's legbetstelenebb embernek nézetnék.

Kik valaki Hadvezérhez szegődnek, megvárják, hogy erántok különös betsülettel viseltessék, 's köteles őket gazdagon megajándékozni.

Az Amerikai előjárásának vétkezes esetekben alig van büntető hatalma. A' megsértetett személy vagy nemzetiség tetszése szerint szabhat büntetést a' megbántóra. E' részben igen érzékenyek, 's boszúállások kegyetlen, 's engesztelhetetlen, mellyet az idő sem el nem törül, sem meg nem lágyl. Ez az örökség legjelesebb része, mellyet a' Szülők gyermekeikre hagynak, 's nemzetségről nemzetségre száll, míg alkalom adódik a' boszú kitöltésére. Némellykor még is megengedi magát kérésletleni a' megbántatott fél. A' Gyilkosságért díj fizetés fogadtatik el, mellyet a' megöletettnek rokonai kapnak; ez többnyire egy hadi fogoly, ki a' meggyilkoltatott helyébe áll, nevét viseli, és nemzetségébe felvétetik.

Ugyan így ítél Adelung. *Älteste Geschichte der Deutschen.*

hiszünk 17.), polgári alkotmányokat e' zsengejében is tiszteletben fogja tartani mindenki, a' ki az emberi Nem fejlődését gondosan vizsgálni kedves foglaltossági közé számlálja. 18.)

4. §.

Földbirtok, 's művelés.

A' Germánok a' földművelést csak vékonyan űzték. Julius Caesarként leginkább téjjel, sajttal, és hussal táplálták magokat. Földjeiket is csak ideigvalóképen bírták; ugymond Caesar, nálok senki-nek sints bizonyos mértékű, 's elkülönözött birtoka, hanem az Előljárok és Fejedelmek évenként az egygyű gyülekező Atyafiságos nemzetségeknek osztanak, a' mennyi és a' hol tetszik, földeket, és esztendő múlva azokat elhagyni, és másokat foglalni kényszerítik őket; ezt több okokra nézve művelik, ugymond; nehogy állandó gyakorlásból megkedvelvén a' földművelést, azt a' fegyver és hadviselés ösztönével felváltsák; hogy nagy jószágok szerzésére ne vágyjanak, és így a' hatalmasabbak az alacsonyabb renden lévőket birtokaikból ki ne forgassák; hogy a' hőség és hideg ellen gondosabb szorgalommal ne építsenek; hogy a' pénz kívánságra ne gerjedjenek, a' miből pártütés, és felekezettekre oszlás következik; hogy a' Köznépet avval is zabolán tartsák, ha kiki látja, hogy birtoka ugyan azon törvény szerint igazgattatik, mint a' leghatalmasabbé. 19.) Más helyen 20.) ezt írja felölök: a'

17.) Némellyek arról vádolják Tacitust, hogy mester etsetje a' Németek együgyű, és nyers erköltséit talán ön Nemzete romlottsága megutálásából, vagy hogy tanúságra ellenkező példát nyújtana, deli alakba öltözteté, 's így kedvelteté az olvasóval.

18.) A' Németek ez időszaki állapota bővebb ismertetése végett Tacitusnak rólok írt felebb említett könyvetskéje első részét magam szerkeztem magyar fordításban, alább függelékül e' munkához ragasztom.

19.) Caesar de bello gallico lib. 6. Cap. 22.

20.) Caesar de bello gall. lib. 4. Cap. 1.

Svevekről mondják, hogy száz megyéjek van, melyeknek mindenikéből évenként ezer fegyverest állítanak a' külső hadviselésre: kik otthon maradnak, ezeket is, magokat is, táplálják. Viszontag esztendő mulva ezek állanak fegyverbe, 's amazok honokban veszteglenek. Így sem a' földművelés, sem a' táborozás gyakorlása félbe nem szakad. De saját, és elválasztott birtoka senkinek sints, és nem is maradhat tovább esztendőnél senki egy helyen, a' végett, hogy azt művelje. Igaz ugyan, hogy a' Sveveknek ezen állapotjuk erőltetettnek, 's nem természetesnek látszik lenni, mivel nem régiben foglalták el azon földet, melyet ezen móddal oltalmaztak, 's egyszersmind műveltek; de tsakugyan hozzávetvén Caesar ezen bizonyosságát a' felebbihez, nem kételkedhetni, hogy a' Németek a' földet országul birták, 's abban egyes személyek sajátságát el nem ismérték. Ugyan azt jegyzette felölők Tacitus; ugymond ő, a' földeket közül foglalják el, mellyeket azon arányban osztanak el 21.) magok közt, mellyben birták az elhagyatottakat; mert esz-

21.) Tacitus Germ. Cap. 26. „Agri pro numero Cultorum ab universis vicis occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur.“ Volt tehát az osztályban még is különbség, és nem egyaránt történt az, de mi-ben állott, mi szolgált abban törvényül, arról bizonyost nem tudni. El nem mulhatok e' tárgy mellül a' nélkül, hogy itt azon hasonlatosságot meg ne említsem, mellyet erre szolgáltattak 4-ik László magyar királynak a' Kúnoknak adott kiváltsági levelének ezen szavai: „dando eis ibi terras — — — — quas omnes iidem Domini et nobiles de Comanis de qualibet generatione ipsimet inter se dividunt, pro modo et qualitate cuiuslibet. sive statu.“ A' Kúnok tehát szinte ugy osztották-el a' földeket, mint a' Németek, és pedig ezek is nemzetségekként foglalták el azokat; mert Caesar felebb idézett helye szavai ime ezek (de bello gall. Libr. 6. Cap. 22-o) „sed magistratus, ac principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum, qui simul coierint, quantum, et quo loco visum est, agri attribuunt. „Melly hasonlatosság illy egymástól távol eső időkben, és nemzeteknél! Tsak hogy a' Németeknél ez időszakaszban a' birtok még állandó nem volt.

tendőnként változtatják a' szántó földeket, és ugar még is elég marad. Némelly írók innen azt akarták kihozni, hogy a' Németek ezen szertartását mind Caesar, mind pedig Tacitus balul értette, és az három nyomásra osztatott földművelés vala; de az elő botosítottak világos értelme erőltetése nélkül e' helyeket a' szerint magyarázni nem lehet, mertugyan Tacitus elől adásához még azt is hozzá veti, hogy a' Germánok egyedül gabonát termesztettek, sem gyümölcsöket nem ültettek, sem pedig réteiket szikkasztó árkokkal nem javították, a' mi is az állhatatlan, 's esztendőnként változott birtoknak bizonyos jelensége, és következése.

5. §.

Országos Rendek.

Midőn a' Germánok országos rendeiről akarok értekezni, előre is meg kell említenem azt, hogy ezen tárgy, a' mennyire tudni illik azon kérdést illeti, hogy volt-e a' Németeknél ez idő szakaszban nemesség, és az mi tulajdonságokkal bírt? a' leghiresebb íróknál is ellenkező vélekedésekre, 's vitatásokra talált. Eichhorn Károly Fridrik 22.) azt tanítja, hogy nem csak volt a' Németeknek nemességek, hanem hogy ez örökségül által is szállott a' maradékokra, és különös kiváltságokkal jeleskedett. Őtet követi e' részben J. D. Mayer, attól elválva, hogy azt állítja, hogy a' Nemességnek sem szerző okait, sem kiváló tulajdonit meg nem határozhatni. 23.) Ellenkezőt tart Mittermaier 24.) azt

22.) *Deutsche Staats und Rechtsgeschichte. Erster Theil, dritte Ausgabe § 14.* Az örökös nemességet nota h.) Tacitus ezen igéiből Germ. 13. „*Insignis nobilitas, aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adolescentulis assignant*“ következteti.

23.) *Esprit, origine et progrès des Institutions judiciaires des principaux pays de l'Europe Tome premier 31-ik lapon.*

24.) *Grundsätze des gemeinen deutschen Privatrechts, mit Einschluß des Handels-Wechsel, und Seerechts. Vierte Ausgabe. Erste Abtheilung 153-ik lapon.*

állítván, hogy volt ugyan a' legrégiebb időkben is a' Németeknek nemességek, de a' melly sem örökös nem volt, sem olly igazokkal nem bírt, mellyek minden egyéb szabadon születtek kizárásával annak tulajdoni lettek volna. Luden Henrik, 25.) hogy másokat elhallgassak, így magyarázza e' dologban értelmét. Igen is volt Német Országban nemesség, a' mennyiben annak vesszük az adaling vagy edeling nevezettel jegyeztetett földes Uraknak egyetemét. Nem volt nálok nemesség, ha ez alatt a' polgárok különös osztályát értjük. Igen is volt nemesség, a' mennyire a' gazdagoknak, a' szegényektől való természetes elkülönözések vagydon szóban. Nem volt ellenben azon értelemben nemesség, ha evvel olly rendet jelelünk, melly méltóságosabb eredetű, istenesebb természetű, felségesebb születésű lett volna. Igen is volt Nemesség, a' mennyiben a' gazdag és híres atyának fia emberi szokásként nagyobb tekintetre számot tart, és magasabbra törekedik. Nem volt német országban nemesség, ha meghatározott, és a' polgári alkotmány szerint megállapított kiváló igazakat tulajdonítunk neki. Igen is volt nemesség, a' mennyiben a' nép ditső Atyák fiai vezérlésére bízta magát inkább, hogy sem hír név, 's gazdagság nélkül szükölködő férjfiakra. Nem volt nemesség, ha evvel olly kényszerítést értünk, melyet bizonyos nemzetségeknek más szabad embereken üzniök jussok volt. Volt német országban nemesség, a' mennyire nagy férjfiak, jeles polgárok, híres vezérek maradéki eleik ditső tetteiben az erköltsre, és azon felséges gondolatra, hogy a' hazáért és közjóért mindent elkövessenek, minden áldozatra készek legyenek, azért éljenek, és haljanak, ösztönt találtak. Nem volt nemesség, a' mennyiben jeles ősök tiszteltetése a' méltatlan maradékoknak gőgöl, és az emberiség bitangolására, 's megvetésére eszközül szolgált volna.

25.) Geschichte des Deutschen Volkes. Erster Band 721 lap.
23-ik. jegyzés.

Hogy illy habozásban, melyet e' nagy tudósok vélekedési ítéletében okoztak, meg állapodhassam, egyedül a' Kutfőkhöz bizhattam, azért, a' mire azok vezérlettek, itt híven közlöm.

Véleményem szerint nem egyedül Tacitus bizonyosságából keletkezik e' tárgyra nézvest való tudományunk, hanem Julius Caesar is alkalmas tanú, kit meghallgatnunk szükséges, ha azon homály felderítésében, melyet amannak kétes és határozatlan szavai gerjesztenek, minden iparkodással akarunk eljárni. Ámbár ugyan világos ígékkel Caesar a' Németek országos rendei tulajdonságairól nem írt, még is reá vezettetiünk értelmére, ha okoskodva fejtjük azt; úgy hogy ha igazan ítélek, e' dologban bizonyos és legelső tudományunkat az ő írásából meríthetjük, 's nevezet szerint a' Gallusokkal viselt háborúról írt könyvének azon helyéből, a' hol a' Németek és Gallusok erköltszeit öszve hasonlítja. 26.) Nem betű, hanem a' dolog felfogása szerint akarom e' helyet magyarázni. Caesar a' Gallusokról írja, hogy nálok országos egység, és öszvetartás nintsen, és nem tsak minden Köztársaságokban, megyékben és vidékekben, hanem szinte majd tsak nem minden házakban is pártolkodások, és felekezetek találtatnak, elszakadott tehát a' nemzet, és annak részei egymástól különözve csoportosan állanak. Természetes dolog, hogy ezen felekezeteknek voltak Vezérek, kik követőiktől önkény szerint választatván, ezektől költsönözték erejüket, és hatalmokat. Ezek pedig, úgy mond Caesar, azok valának, kiken az Ország derék tanátsa megfordult. A' Polgárok egyetemének illy osztályokra való szakadása régi szerzeménye vala e' Nemzetnek a' végett, hogy a' Köznép közül senki a' hatalmasabb ellen védség nélkül ne szükölködjék, mert önnönit tulajdon tekintete veszedelmeztetése, 's kárvallása nélkül senki elnyomatni nem engedheté.

Ezen

Ezen kép a' polgári társaság tökéletlen állapotjára mutat, mellyben az egyes személyek bátorságokat, és tsendes megmaradhatásokat a' kisebb egyesületekben keresték, minthogy olly országos előljáró nem volt, ki kellőképen zabolán tarthatta volna alattvalóit; a' gyengébbek valami okos, és tehetős polgárt Vezérnek választának, és annak tekintetét minden erejekkel, 's ön védettjeik 's szolgálk sokaságával támogatták 's nevelték; ama fejedelmek tisztí pedig az vala, hogy méltóságokat uraló követőiknek minden veszélyben oltalmi legyenek.

A' Gallusoknak országos rendeikről ugyan ott így ír Caesar: Egész Galliában azon embereknek, kik valami tekintettel birnak, két nemek vagyon; ezek a' papok, és lovagok; mert a' köznép állapotja kevés-külömböz a' rabszolgákétól, minthogy az magán semmit sem mer, és semmi tanátsban nem részesül. E' közül legtöbben mivel vagy feles adósság nyomja őket, vagy az adó elviselhetetlen rajtok, vagy végre a' hatalmasabbak zaklatásinak ellent nem állhatnak, a' nemesek szolgálatjába szegődnek. Illy szolgáltságra jutottak iránt amazok mind azon jusokkal élnek, mellyekkel bír az ur rabszolgáira nézve.

A' papok, druides, az isteni dolgok magyarázóí, és a' köz, 's külön áldozatok végrehajtói; ők azok, kik majd minden ügyeket végeznek; legyenek azok országos dolgokra nézendők, vagy illes-sék az egyes személyeket; ők fenítik meg a' bünt, a' gyilkosságot; ők szállítják le az örökségi pöröket, és ők végezik az országos határokról való vételkedést: kiki, légyen az tisztviselő, vagy egyéb polgár, tartozik végzéseknak engedni; különben az isteni tisztelettől elzáratik, a' mi nálók a' legnagyobb büntetés; mert a' kitiltatottat istentelennek nézik; ezt mindenki kerüli, hogy őtet közöszülésével meg ne fertőztesse: annak sem igazságot nem szolgáltatnak, sem más tisztességben nem részesül. A' közdolgokban való hatalmokat Caesarnak ama helye is bizonyítja, a' hol azt írja, hogy Convicto-

litanest azért erősíté meg a' birodalomban, mivel az ország szokása szerint ötöt nevezék a' papok előljárónak. E' papi rendnek feje is vagyón, így folytatja Caesar írását, ki köztök legnagyobb hatalommal bír. Ennek halálával az foglalja el helyét, ki arra legméltóbb; ha több egyenlő érdemű van, a' papok választanak, 's némellykor fegyverre kelve hartzolnak az elsőség megnyerése okáért. Adót nem fizetnek, 's táborba szállani sem kötelesek.

A' lovagok, equites, teszik a' vitézlő rendet; ezek, midőn a' szükség hordozza, és a' háború kiütött, a' mi Caesarnak Galliába jövelele előtt évenként megesett, mivel vagy ők támadtak meg másokat, vagy másoktól megtámadtattak, valamennyien hadakoznak. A' ki miképen nemességére, és gazdagságára nézve előbbkelő közülök, azon szerint gyűjt, 's tart maga mellett legtöbb zsoldos szolgákat, és védetteket. Ez nálok a' hatalom 's méltóság egyedül való jelensége.

Így ismérteti meg vélünk Caesar a' Gallusoknak országos rendeiket: de úgy vélem, hogy tulajdonságaik voltaképen való érthetésére ezek szinte nem elégségesek; hanem szükséges mind a' most előbótsájtattakat bővebben fejtegetni; mind pedig azokat is, mellyek Caesar munkája folyásában szálsként találtnak, egy tsomóba öszve szedetve, elől adni; 27.) hogy az ő alkotmányoknak képe annál elevenebben 's tisztábban tünjék fel előttünk.

27.) Itt következnek ezen helyek. Caesar de bello gallico libro 4. Cap. 12. — — — „In his vir fortissimus Piso Aquitanus amplissimo genere natus, cujus Avus in civitate sua regnum obtinuerat, amicus ab senatu nostro appellatus.“

Libro 5. Cap 3. „In ea civitate duo de principatu inter se contendebant, Induciomarus et Cingetorix: ex quibus alter, simul atque de Caesaris legionumque adventu cognitum est, ad eum venit. — — At Induciomarus — — bellum parare instituit. Sed posteaquam nonnulli principes ex ea civitate, et familiaritate Cingetorigis adducti, et adventu exercitus nostri perterriti ad Caesarem venerunt, et de suis privatim rebus ab eo petere

A' természet szerzése szerint minden ember egyenlő jusaira nézve, 's azon különböztetést nem

caeperunt, quoniam Civitati consulere non possent. Induciomarus veritus, ne ab omnibus desereretur, legatos ad Caesarem mittit; se se idcirco a suis discedere, atque ad eum venire noluisse, quo facilius civitatem in officio contineret, ne omnis *nobilitatis* discessu plebs propter imprudentiam laberetur.“ Kinyilatkozik innen, hogy a' princeps 's nobilitas szót egy értelemben veszi Caesar.

Ibidem Cap 4. „Nihilosecius principibus Trevirorum ad se convocatis, eos singillatim Cingetorigi conciliavit.“

Ugyan ott Cap 5. „Eodem *Equitatus* totius Galliae convenit numero millium quatuor, principesque omnibus ex Civitatibus: ex quibus perpauca, quorum in se fidem perspexerat relinquere in Gallia, reliquos obsidum loco secum ducere decreverat — — — Erat una cum ceteris Dumnerix Aeduus — — — hunc secum habere imprimis constituerat, quod eum cupidum rerum novarum, cupidum imperii, magni animi, magnae inter Gallos Auctoritatis cognoverat. — — — Ille omnibus primo precibus petere contendit, ut in Gallia relinqueretur, — — — posteaquam id obstinate sibi negari vidit, — — — principes Galliae sollicitare, sevocare singulos, hortarique caepit, ut in continenti remanerent; metu territare, non sine causa fieri, ut Gallia *omni nobilitate* spoliaretur; id esse consilium Caesaris; ut quos in conspectu Galliae interficere vereretur, hos omnes in Britanniam transductos necaret.“ Ezen igékből nyilván való, hogy a' lovagoktól különböztek a' princepsok; nyilván való az is, hogy Caesar a' princepsok és nobilitas alatt a' méltóságosabb személyeket értette.

Ugyan az Libr 6. Cap. 11. „Quoniam ad hunc locum perventum est, non alienum esse videtur de Galliae Germaniaeque moribus, et quo differunt eae nationes inter se se proponere. In Gallia non solum in omnibus Civitatibus, atque in omnibus pagis, partibusque, sed poene etiam in singulis domibus factiones sunt: earumque factionum principes sunt, qui summam Auctoritatem eorum iudicio habere existimantur, quorum ad arbitrium iudiciumque summa omnium rerum consiliorumque redeat: idque eius rei causa antiquitus institutum videtur, nequis ex plebe contra potentiorum auxilium egeret. Suos enim quisque opprimi et circumveniri non patitur, neque aliter si faciant, ullam inter suos habent auctoritatem.“

Ugyan ott Cap 13. „In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo:

isméri, mellyet a' polgári rendtartás szabott; de nem sokára elkelték ezen állapotról, mert testi,

Nam plebs poene servorum habetur loco, et nulli adhibetur consilio. Plerique cum aere alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuria potentiorum premuntur, se se in servitutem dicant nobilibus: in hos eadem omnia sunt iura, quae dominis in servos. Sed de his duobus generibus, alterum est Druidum, alterum Equitum.“

Ibidem Cap 15. „Alterum genus est equitum. Hi cum est usus, atque aliquod bellum incidit (quod ante Caesaris adventum fere quotannis accidere solebat, uti aut ipsi iniurias inferrent, aut illatas propulsarent) omnes in bello versantur: atque eorum ut quisque est genere, copiisque amplissimus, ita plurimos circum se ambactos, clientesque habet. Hanc unam gratiam, potentiamque noverunt.“ Ambactus annyit tesz, mint béres szolga, is maiglan is fen van ezen német szóban Ambacht. Lásd Caroli du Fresne Glossarium, és Glossarium Germanico latinum vocum obsoletarum primi et medii Aevi imprimis bavaricarum collectum et illustratum a Laurentio, de Westenrieder.

Ibidem Lib. 7. Cap. 32. „Legati ad eum principes Aeduorum veniunt oratum, ut maxime necessario tempore Civitati subveniat, summo esse in periculo rem; quod cum singuli magistratus antiquitus creari, atque regiam potestatem annuam obtinere consuessent, duo magistratum gerant, et se uterque eorum legibus creatum esse dicat. Horum esse alterum Convictolitanem, florentem et illustrem adolescentem, alterum Cotum, antiquissima familia natum, atque ipsum hominem summae potentiae et magnae cognitionis, cuius frater Valetiacus proximo anno eundem magistratum gesserit, civitatem omnem esse in armis, divisum senatum, divisum populum in suas cujusque eorum clientelas.“

Ibidem Cap. 4. „Simili ratione ibi Vercingetorix Celli Filius Arvernus, summae potentiae Adolescens, (cuius pater principatum Galliae totius obtinuerat, et ob eam causam, quod regnum appetebat, ab civitate erat interfectus) convocatis suis Clientibus facile eos incendit, cognito eius consilio ad arma concurritur. Ab Gobanitione patruo suo reliquisque principibus, qui hanc tentandam fortunam non existimabant, expellitur ex Oppido Gergovia.“

Ibidem Cap. 36 — — — „Principesque earum Civitatum, quos sibi ad consilium delegerat, prima luce quotidie ad se iubebat convenire.“

's lelki erő magán is nagy különbséget okoz az emberek között. A' ki a' többieket ezekre nézve meghalladja, azok eleibe lépik, 's minekutánna a' polgári rend szerzésével, melyre való törekedés ugyan is az emberi szívbe vagyon oltatva, az állandó birtok kinek kinek sajátjává lőn, önkényt kelle következnie, hogy az ész, akarat, 's egyéb kitűnő tulajdonságokkal bírt emberek a' polgári társaságban is előbbkelőkké lettek, 's így nagyobb birtokot is szerzenek. Ez a' dolgok folyása szerént való eredete minden Nemességnek, melly, ha a' mostani rendtartás fenekestől feldöntetnékis, és az emberek azon helyre vissza mennének, mellyen a' pusztá természet együgyű keblében lelék magokat, ismét mind azon viszontagságokon keresztül vergődnek, mellyeket a' história emlékezetre fenntartott, míg változó képeiben 's különbféle kiváltságaival helyre állana.

A' Gallusoknál a' Nemességnek fő osztályai valának a' papok és lovagok; amazok tanátstsal bírták, 's igazgatták az országot, emezek pedig fegyverrel védelmezték. A' Papok tanítása 's fenyítéke alá adattak az ifjak, kik közül némellyek azoknak titkos tudományok tanulásában husz esztendő is eltöltöttek; ezen ifjak vallyon a' papok 's lovagok

Ibidem Cap. 38. „Quo proficiscimur inquit milites? omnis noster equitatus, omnis nobilitas interiit, principes civitatis Eporedorix, et Viridomarus insimulati prodictionis ab romanis indicta causa interfecti sunt.“

Ibidem Cap. 39. „Eporedorix Aedus summo loco natus adolescens, et summae domi potentiae, et una Viridomarus pari aetate et gratia, sed genere dispari, quem Caesar sibi ab Divitiaco transditum ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat, in equitum numero convenerant, nominatim ab eo evocati: his erat de principatu contentio, et in illa magistratuum controversia alter pro Convictolitane, alter pro Coto summis opibus pugnaverant.“ — — Két tanúságot támaszthatni innen, egyet azt, hogy az előkelők is a' lovagok közé számláltattak, ámbár azok közül kiváltak: és hogy a' köz lovag rendből Caesárnak hatalma emelé Divitiacust a' princepszek sorába.

rendéből vétettek-e egyedül, vagy a' Köznépéből is állhattak-e méltóságos papi osztályba? azt elhatározatlanul hagyá Caesar.

A' Lovagok fegyverekkel oltalmazván az Országot, e' hivataloknak köszönheték tekintetes állapotjokat; mert a' világ dolgai folyása, és a' történetek bizonyítása szerint ugyan azont találjuk a' legkülönbözőbb Nemzeteknél is. De nem ez fő tárgya itteni vizsgálatomnak, hanem azon Nemességnek mivolta, mellynek lételet Caesar igéi szerént tagadni nem lehet.

Tudni illik a' lovagokból kiváltak azok, kik nemekre 's gazdagságokra nézve béres szolgákat, 's védetteket gyűjtöttek magok mellé. A' Lovag rend ezen tehetős tagjait tartom én azoknak lenni, kiket Caesar Nobiles, Principes nevezettel jegyez, és a' kik közül a' leghatalmasabbak valának azok, kiknek vezérlések alá csoportozott a' szakadásokra osztott Nemzet: ezen utólsóknak követőik vagy tekintetes polgárok valának, kiknek határozásoktól függött az Ország derék dolgának elrendelése, és így ezek tsak a' lovag rendből valók lehettek; 28.) vagy pedig béres szolgák 's védettek, kik a' szabad köznépéből ínségekben ezen hatalmas Vezérek pártfogásába szegődtek. 29.)

A' Gallusok ezen régi országos szerzeményét hasonlónak gyanítom én ahoz, melly Tacitus bizonyítása szerént a' Germán nemzeteknél divatozott, és melly méltán a' Feudum Zsengéjének lenni ítéltethetik; tudniillik Gallia lakosi, 's azok polgári alkotmánya a' római hódoltatás, 's utóbb a' Germán Nemzetek győző fegyvere által homályba boríttatván

28.) Caesar de Bello Gall. Lib. 6. Cap. 11. Ismételve ide kell írnom e' szavakat a' bizonyítás okáért: „Qui summam potentiam eorum judicio habere existimantur, quorum ad arbitrium judiciumque summa omnium rerum consiliorumque redeat.“

29.) Ugyan ott Cap. 13. „Plerique cum aut aere alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuria potentiorum premuntur, se se in servitutem dicant nobilibus.“

nem maradott fen a' későbbi időkre a' Feudumok e' vékony- eredetének nyoma; ellenben nem tsak megtaláltatott a' Németeknél, hanem mind inkább elágazott, 's annyira meg állapodott, hogy az egész szertartás az ő szerzeményeknek lenni gondoltatnék.

A' Gallusoknál a' Nemnek jelessége polgári dísznek tartatott; mert ha figyelmetesen megolvassuk Caesarnek felebb öszvehalmoztam helyeit, kinyilatkozik, hogy azon dítséreték között, mellyekkel illeti a' méltóságos személyeket, a' nemes származás, és az avval járt hatalom jelesen említettik. Az pedig, hogy mi jusaik voltak ezen nemes vérből ágazottaknak, nem annyira bizonyos; lehet állítani azt: hogy a' polgári fejedelem, 's hadvezér tanácsában fő helyet foglaltak; 30.) hogy a' tisztségekre, 's vezérségekre kiváltképen azok választattak; 31.) hogy béres szolgákat, 's Clienseket ők tartottak, 32.) és ámbár az országos princepsok a' lovag rend szabad ítélete szerént nyerték hatalmokat, úgy látszik mégis, hogy tsak az előkelők közül választattak ezek is, a' minek úgy létét a' dolog természete is gyaníttatja, minekutánna hatalmas embernek kelle lennie a' princepsnek, a' hatalom pedig a' Nemzetségi fényességtől, és az avval azon időben mindég öszvekaptsolva volt nagy gazdagságtól függött. De mind ezek nem elegendők arra, hogy a' Gallusoknak olly polgári fő rendet tulajdonítsunk, mellynek elkülönözött, 's tsak ötöt illető jusiai lettek volna, az ő felsőbbsege inkább önkényes hódolásnak, hogysem törvényből eredett kötelességnek szüleménye vala.

Igy végezvén Caesar a' Gallusok országos rendeiről írását, a' Germánokról azt jegyzi meg, hogy amazok törvényétől sokban elválnak, és a' különb-

30.) Lásd a' 27-ik Jegyzésben Libr. 7. Cap. 36. felhozott igéket.

31.) Ugyan ott Lib. 7. Cap. 32.

32.) Ugyan ott Lib. 6. Cap. 13.

ség először abban áll, hogy Druidjeik nintsenek. Minekutánna Tacitusból bizonyos, hogy a' Németeknek is voltak papjaik, Caesar most említettem állítását csak arra lehet magyarázni, hogy a' papok a' Germanoknál nem birtak azon hatalommal, melly Galliában tulajdonok vala; — azt állítja továbbá, hogy háborúkor választottak csak országos előljárókat, kik a' hadat viseljék, és akkor halálos büntetést is szabhassanak: békekor nintsen közös előljáró, hanem a' Vidékek és Megyék előkelői, princepei, szolgáltatnak igazságot. Ez mind, a' mit a' Germánok országos rendeiről írva hagyott Caesar.

Minekutánna tehát ő e' helyen csak azt akará megjegyezni, a' mi a' két Nemzet szertartásit elválasztá; úgy tartom, hogy hallgatásával azt jelenti, hogy a' többire szokásaik egyezők, különben fel nem tehetni felőle, hogy a' Germánoknál divatozott polgári osztályok saját állapotját meg nem említette volna.

Ha áll ezen okoskodásom, könnyű lesz a' Germánokra nézve e' hézagot kipótolni azokból, a' miket a' Gallusokról e' tárgyban bővebben vitattam. Jelezen, megvalósodik az, hogy a' Germánoknál is a' princeps nevezet alatt mást érteni nem lehet, mint a' Gallusok dolgai leírásában foglaltatik, mert hogyan lehetne olly íróról, mint Caesar, feltenni, hogy ő egy Könyvben két Nemzetet öszve hasonlítván, illy tsekély közzel, ugyan azon ígével két különböző értelmet kapsolt volna öszve? A' princeps 33.) tehát voltak a' Németeknél azon előke-

33.) Caesar de bello gall. Lib. 6. Cap. 23. „Cum bellum Civitas aut illatum defendit, aut infert, magistratus, qui ei bello praefuit, ut Vitae, necisque habeant potestatem deliguntur, in pace nullus communis est magistratus; sed principes regionum, atque pagorum inter suos ius dicunt, controversias minuunt.“ Itt a' princeps szó mást nem tehet, mint felebb a' Gallusok szertartási leírásában, és így avval előkelőt akart Caesar jelenteni. Caesarnek e' helyével egyeznek Tacitusnak íme ezen szavai Germ. 12. „eliguntur in iisdem conciliis et principes, qui iura per pagos vicosque reddant.“

lő személyek, kik fényes érdemekre, és gazdagságokra nézve a' többiek közül kitündöklöttek, és kiknek pártfogások alá adák magokat a' szabad születésű férfiak, kiket Tacitus Comeseknek nevezett; de ezen fő rendnek mi saját igazakat tulajdonítsunk? minekutánna Caesar egy szavával sem említé azokat, de a' szónak mivolta sem foglalja magában, mellyel élt ezen személyek jegyzésére.

6. §.

Ugyan azon tárgy folytatása Tacitus bizonyosságából.

Ezennel által megyek Tacitus bizonyosságára, és a' szerént értekezem a' Németek országos rendeiről, tsak azon különbséggel, hogy most a' legalsóbb osztálynál kezdve a' felsőbbek felé intézem me-neteletem.

Tacitus a' szolgaságnak két nemét említi. Ugyan is ott, a' hol azt írja, hogy a' Németek józan korokban valóképen olly elvetemedetten üzik a' játékot, hogy midőn a' balszerentse mindenből kifosztja őket, az utolsó vetésre testeket, 's szabadságokat is a' vak esetre kiszánják, és ha ekkor is vesztesek, önkényes szolgaságra mennek, azt is hozzá teszi, hogy szokás náluk az illy szolgákat eladni, hogy a' nyertes győzödelme jelenségétől megválják. Ebből az tetszik meg, hogy voltak szolgák a' Németeknél, kik árúba botsáttattak, és néma haromként eladattak. Ellenben így folytatja írását, a' többi szolgákkal nem a' római mód szerint élnek, kik házi foglalatosságokra voltak felosztva, hanem hogy mint földmivesek telkeket bírnak, és azoktól a' tulajdonosnak, marhával, gabonával adóznak, és munkájokkal szolgálnak, és hogy a' szolgaság tsak ennyire terjed. Ezek tehát inkább jobbagyok, hogyses a' római értelem szerént jegyeztett szolgák voltak, 34.) mindazáltal urok önkénye alá adattak, mert megöletések boszúlatlan marada.

34.) Tacitus Germ. 24. 25.

A' felszabadítás a' Németeknél ezen régi időben is ismértes vala, és a' felszabadítottak állapota Tacitus bizonyítása szerint már ekkor is olyan volt, millyennek találjuk azt a' későbbi időkben, tudni illik a' szabadság ajándéka, a' jusokra nézve ezen rendü polgárokat a' szabadszületésüekkel egyenlőkké nem tette, hanem csak idő jártával juttatta mind a' köz, mind a' magános törvénybeli igazokra nézve tellyes polgári szabadságra 35.) Mert csak a' szabadon születtek éltek nálok evvel, kiket Tacitus ingenui, plebs nevezettel említ. Ezeknek igazai mivolta itéletem szerint abban foglaltatik, hogy valamint az ország védelme ő rajtok állott, ugy annak derék dolgai elintézése is tőlök függött; mint-hogy pedig ezekről ott ismét elő fordul a' szó, a' hol az országos gyűlések köre és hatalma fog leíratni, a' szó szaporítás elkerülése okáért, oda halasztom a' szabad férjfiak igazai meghatározását.

A' megölettek díja a' későbbi Kutfók utmutatása szerint, legbizonyosabb különböztető jelek volt az országos rendeknek a' Németeknél; e' szertartásról, hogy tudni illik a' megöletteknek díjak fizettetett meg a' rokonságnak, és ez az által megengesztelődött, Tacitus is emlékezik 36.), de meg nem határozza annak mennyiségét, melly hallgatásával nem kevés homályt vont e' tárgyra. Mert ő az ingenuusokon, és plebsen kívül említ még előkelőket, proceres, nobiles, primores, principes nevezet alatt. 37.) Mind ez azt jelenti, hogy voltak ná-

35.) Ugyan az Germ. 25. „Libertini non multum supra servos sunt, raro aliquod momentum in domo, nunquam in civitate.“

36.) Tacitus Germ. 21. „Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui, quam amicitias necesse est, nec implacabiles durant. Luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus.“ — Ugyan ott 12. „Sed et levioribus delictis, pro modo, poena. Equorum, pecorumque numero convicti multantur, pars multae regi vel civitati; pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis eius exsolvitur.“

37.) Tacitus Annalium Lib. 1. Cap. 55. „Svasitque Varo, ut

lok polgárok, kik a' köz rendet felül multak méltóságokkal. Ha azt kérdezi valaki, hogy azoknak mi igazaik valának; avval felelhetünk, hogy valamint felebb Caesar bizonyításából látók, hogy a' Gallusoknál a' kitündöklő nemzetségek polgári dísz nélkül nem szükölködtek, ugyan azonra akadunk Tacitusnál is a' Germánokról írtában: mert ő is említi, hogy voltak a' Germánoknál méltóságos nemzetségek, 38.) hogy az országos fő hivatalokat kivált-

se et Arminium et ceteros procures vinciret, nihil ausuram plebem, principibus amotis.“ Ugyan ott Lib. 2. Cap. 19. „Plebes, primores, juvenus, senes, agmen romanum repente incursant“ — Tacitus Germ. 38. „Insigne gentis obliquare crinem, nodoque substringere. — Sic servi a ceteris germanis, sic Svevorum ingenui a Servis separantur — — — Principes et ornatiorem habent.“ Tacitus Germ. 44. „Enim vero neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis praeponere regia utilitas est.“ Tacitus Annales: Lib. 2. Cap. 8. „Ejus in ripa cum ceteris primoribus Arminius adstitit.“ Ugyan ott Cap. 15. „Nec Arminius aut ceteri germanorum procures omittebant suos quisque testari.“ Ugyan ott Lib. 2. Cap. 62. „Erat inter Gothones nobilis juvenis nomine Catualda — — — corruptisque primoribus ad societatem irrumpit regiam“ — — — Tacit. Histor. Lib. 4. Cap. 14. „Civilis primores gentis et promptissimos vulgi“ — — — Ugyan ott Cap. 15. „Erat in Canninefatibus stolidae audaciae Brinno claritate natalium insigni.“ Ugyan ott Cap. 70. „Ea clade perculsi Treveri et plebes omissis armis per agros palatur quidam principum, ut primi posuisse bellum viderentur in Civitates, quae societatem romanam non exuerant, perfugerunt.“ Ezekből a' procures, primores, principes, plebs, ingenuus igék értelme elég világos. Ez a' szó princeps Tacitusnál országos előjárót is jelent. Tac. Germ. 10. — — — „Quos pressos sacro curru sacerdos, ac rex, vel princeps civitatis comitantur.“

38.) Tacitus Germ. 13. „Insignis nobilitas, aut magna patrum merita principis dignationem etiam adolescentulis assignant.“ Ezen igékből valamint a' nemességnek kezdete, hogy azt tudni illik a' nép akarátja a' fényes érdemekkel öszvekaptsolta, ugy annak firól fira elgyarapodása megtetszik. Tacit Germ. 7. „Reges ex nobilitate sumunt“ Tacit Annales. Lib. 11. Cap. 16. „Eodem anno Cheruscorum gens regem Roma petivit amissis per interna bella nobilibus, et uno reliquo stirpis regiae, qui apud

képen ők viselték; 39.) hogy az ország dolgai elintézésében valami fenséggel bírtak 40.) és végre hogy

urbem habebatur nomine Italicus. Paternum huic genus e Flavio, fratre Arminii, mater ex Cattumero principe Cattorum erat. — — — Igitur Caesar auctum pecunia additis stipatoribus hortatur, gentile decus magno animo capessere. Illum primum Romae ortum, nec obsidem, sed civem ire externum ad imperium. Ac primo laetus germanis adventus, atque eo magis, quod nullis discordiis imbutus pari in omnes studio ageret: celebrari, coli, modo comitatem, et temperantiam nulli invisam, saepius vinolentiam ac libidines, grata barbaris usurpans. Jamque apud proximos iam longius clarescere, cum potentiam eius suspectantes, qui factionibus floruerant, discedunt ad conferminos populos, ac testificantur, admi veterem germaniae libertatem, et romanas opes insurgere: adeo neminem iisdem in terris ortum; qui principem locum impleat, nisi exploratoris Flavii progenies supra cunctos adtollatur?“ Cap. 17. „His atque talibus magnas copias coegere: nec pauciores Italicum sequebantur, non enim irrupisse ad invitos, sed accitum memorabant. Quando nobilitate ceteros anteiret, virtutem experirentur, an dignum se patruo Arminio, Avo Cattumero praeberet.“ Tacit. Germ. 42. „Marcomannis Quadisque usque ad nostram memoriam Reges manserunt ex gente ipsorum, nobile Marobodui et Tudri genus.“ Vellejus Paterculus Lib. 2. Cap. 8. „Maroboduus genere nobilis.“ Tacit. Histor. Lib. 4-to Cap. 55. „Classicus nobilitate opibusque ante alios. Regium illi genus, et pace belloque clara origo.“ Világos ezekből a' méltóságosabb állapotnak léte.

39.) Hogy a' Királyok jeles nemzetségekből választattak, felebb láttuk. Ugyan azont kell értenünk a' Hadvezé-
ekre nézve is, mert Tacitus ezen határozás nélkül való szavait Germ. Cap. 7. „Duces ex virtute sumunt“ más helyei e' szerint magyarázzák. Tacitus Histor. Lib. 4. Cap. 12. „Diu germanicis bellis exerciti, mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc Cohortibus, quas vetere instituto nobilissimi popularium regebant.“ Ugyan ott Cap. 66. „Movebatur Vulgus, condebantque gladios, cum Campanus ac Juvenalis ex primoribus Tungrorum universam ei gentem dedidere.“ Tacitus Germaniae 12. „Eliguntur in iisdem Conciliis et principes, qui iura per pagos vicosque reddant.“ Caesar de Bello Gallico Libro 6. Cap. 6. „Principes regionum atque pagorum inter Suos jus dicunt, controversias minuunt.“

40.) Tacitus German. 11. „De minoribus rebus principes consultant, de majoribus Omnes, ita tamen, ut ea quo-

midőn a' Comesek szerzetét leírta, azt, ki azokat szegődteté, princeps nevezettel illeté. 41.) De abból, mivel a' jeles nemből eredtek így meg valának különböztetve, nem merem állítani, hogy csak nekik vala saját, vérségekkal járt, igazok e' megtiszteltetésekhez; a' nobilis szónak értelme, a' mint az 5-ik jegyzésben kifejtém, erre reá nem vezet; világos igékkel sem tulajdonítja Tacitus egyedül e' méltóságos személyeknek e' jusokat; okoskodva tehát csak azt kell következtetni, hogy e' fény, melyet a' Nemzet bizonyos személyekre, vagy talán nemzetségekre hárított, önkényes köz tiszteltetésből vette eredetét; idő jártával érdemeiknél fogva megörökölt, gazdagságok által megerősödött a' nélkül, hogy ezt e' személyeknek kívánniok jusok lett volna. Ez időszakos német procereket úgy képzelem én magamnak, mint hajdan a' Magyarokat: ezen utólsók érdemeiknél, gazdagságoknál s hivataloknál fogva tekintetesebb valának a' Nemzetnél, és ebben állott fények; de különben a' köz nemes-séggel egy szabadsággal, egy törvénynyel éltenek.

7. §.

A' Köztársaság gondviselésének, és igazgatásának formája.

Az Országos társaságok, Civitas, a' Germánoknál nagyságokhoz képest, megyékre, pagus, ezek ismét falukra, vicus, oszlottak; 42.) melyek

que, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur.“

41.) Julius Caesar de Bello Gallico Libro 6. Capite 23. — Tacitus German. 13. 14.

42.) Hogy e' kevés sorokba foglalt mondásim értelme teljes világosságra derüljön ki, szokásomhoz képest itt is szükségesnek tartom a' kutatóknak tanúságos helyeiket elő állatni; s nem a' Németek dolgaiban kezdem a' rendet, hanem a' Gallusoknál; minthogy Caesarnak emezekről írtt bővségesebb helye érthetőbbé teszi a' Németekről használt szavait is. Caesar de bello gall: Lib. 1.

nem szeresen épült, hanem széllel szórt, 's elhíntett házakból állottak. 43.) Ugy látszik, hogy vala-

-
- Cap. 12. „Ubi per exploratores Caesar certior factus est, tres iam copiarum partes, Helvetios id flumen transduxisse, quartam vero partem citra flumen Ararim reliquam esse; de tertia Vigilia cum legionibus tribus e castris profectus, ad eam partem pervenit, quae nondum flumen transierat. Eos impeditos et inopinantes aggressus, magnam eorum partem concidit. — Is pagus appellabatur Tigurinus. Nam omnis civitas Helvetiorum in quatuor pagos divisa est.“ Kitetszik innen, hogy a' Helvetiusoknak, kik Gallus nemzetség valának, országos társaságok, Civitas, négy megyékre, pagus, osztatott. Ezen négy megye lakosinak összes számát Caesar kétszáz hatvanhárom ezerre teszi. Ugyan ott Cap. 29. „In Castris Helvetiorum tabulae repertae sunt, literis graecis confectae, et ad Caesarem perlatae, quibus in tabulis nominatum ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent, et etiam separatim pueri, senes, mulieresque, quarum omnium rerum summa erat capitum Helvetiorum millia 263.“ Ugyan illy felosztással éltek a' Németek is. Caesar de bello gall. Lib. 4. Cap. 3. „Hos cum Svevi, multis saepe bellis experti, propter amplitudinem, gravitatemque Civitatis finibus expellere non potuissent“ — — — Ugyan ott Cap. 1. „Svevorum gens est longe maxima et bellicosissima Germanorum omnium. Hi Centum pagos habere dicuntur.“ Ámbár úgy látszik, hogy Caesar ezen szót, pagus, nem egyedül ezen értelemben használja, hanem a' Megyebéli népet is avval jegyzi. Lib. 1. Cap. 37. „Treviri autem pagos Centum Svevorum ad ripam Rheni consedisse, qui Rhenum transire conarentur.“ Egyez ezekkel Tacitus bizonyása is. Tacitus Germ. Cap. 30. „Ultra hos Catti initium sedis ab Hercynio Saltu inchoant, non ita effusis ac palustribus locis, ut ceterae Civitates, in quas Germania patescit.“ Ugyan az Cap. 37. „Eundem Germaniae Sinum proximi Oceano Cimbri tenent, parva nunc civitas, sed gloria ingens.“ Cap. 41. „Propior Hermundurorum — — — Civitas, fida romanis“ — — — Cap. 39. „Adiicit auctoritatem fortuna Semnonum Centum pagis habitantium.“
- 43.) Tacit Germ. Cap. 16. „Nullas Germanorum populis urbes habitari satis notum est; ne pati quidem inter se junctas sedes. Colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos locant non in nostrum morem iunctis, et cohaerentibus aedificiis; suam quisque domum spatio circumdat.“ — A' Helvetiusok négy

mint atyafias, és sógor Nemzetségek szállották meg ezeket, 44.) azonképen foglaltak helyet a' tsatában is 45.)

E' Nemzetek közül némellyek királyi hatalommal birattattak, mások egyéb választott előljárók igazgatása alatt éltek, 46.) királyaikat jeles Nemzetségekből választák, 47.) kiknek Uraságokat a' Nép igazai mérsékeltek. 48.) A' megyéknek voltak kormányzóik, 's bíráik, kik a' versengők között törvényt tettek. 49.) Ugy látszik, hogy ezen Megyés előljáróknak békekor közönséges fejek neni volt, 50.) és hogy tsak háborúkor egyesültek. 51.) A' ki-

megyéiben 12 Város, és négyszáz falu volt. — Caesar de bello Gall. Lib. 1. Cap. 5. — „Vbi iam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt, oppida sua omnia numero ad duodecim, vicos ad quadringentos — incendunt.“

44.) Caesar de bello gall. Lib. 6. Cap. 22. mely helyét már felebb leírtam, a' 21-ik Jegyzésben.

45.) Tacitus Germ. 7. „Quodque praecipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cunenm facit; sed familiae, et propinguitates.“

46.) Tacitus Germ. 12. — — — „Pars multae regi, vel *Civitati*, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinguis eius exsolvitur.“ Ugyan ott Cap 10. „Quos pressos sacro curru sacerdos, ac rex, vel princeps civitatis comitantur.“

47.) Tacitus Germ. 7. Lásd a' 38-ik Jegyzést.

48.) Ugyan ott: „Nec regibus infinita aut libera potestas.“ Tacitus Germ. 43. „Trans Lygios, Gothones regnantur, paulo iam adductius, quam ceterae Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem.“ Tacit. Annal Lib. 13. Cap. 54. „Eoque Frisii juventutem saltibus. aut paludibus, inbellem aetatem per lacus admovere ripae, agrosque vacuos, et militum usui sepositos insedere auctore Verrito et Malorige. qui nationem eam regebant, in quantum germani reguntur.“ Caesar de Bell. Gall. Lib. 5. Cap. 27. — — „Apud quos Ambiorix in hunc modum locutus est: — — — suaque esse ejusmodi imperia, ut non minus haberet juris in se multitudo, quam ipse in multitudinem.“

49.) Caes. de bell. gall. Lib. 6. Cap. 23. Lásd a' 33-ik Jegyzést.

50.) Caes. Ugyan ott, ugyan azon jegyzésben.

51.) Caes. Ugyan ott. Igéi ugyan azon jegyzésben ki vannak írva.

sebb dolgokat az előljárók intézték el, és azokról is, a' mellyek a' Nép végzését szükségképen megkívánták, eleve ők tanátskoztak. 52.) A' Germánok szabadsága kevés szóba foglaltatva abban állott, hogy senki szabad születésű férjfiu. 53.) meg egyezése, és akaratja ellen törvénnyel nem köteleztethetett, hanem ha a' Gyűlés többsége határozásával. 54.) E' Gyűlésekben, mellyeket rendszerént bizonyos napokon hold fogyta, vagy töltekor tartottak, hatsak valami sürgetős állapot azokat soron kívül is szükségessé nem tévé, a' Király, vagy előljáró, vagy a' ki bízott magához, elől adta javallatát, mellyet a' Nép nem parantsolattal szorgalmaztatva, hanem tanátsal vezéreltetve, szabad tetszése szerint vagy elfogadott, vagy félre vetett. 55.) Ezen Gyűlésekben választák vezéreiket, kiket paizsokon felemelve iktatának hivatalokba; 56.) itt határozták el a' háborukat, vagy békekötést; itt a' frigyekeket az idegen Nemzetekkel. 57.) A' bü-

52.) Tacit. Germ. 11. Az igéket lásd a' 40. Jegyzésben.

53.) Tacit. Germ. 25. Lásd a' 35-ik Jegyzést.

54.) Caesar. de bello gallico Lib. 4. Cap. 1. — — — „Quod a pueris nullo officio, aut disciplina asvefacti, nihil omnino contra voluntatem faciunt.“

Tacitus Historiar. Lib. 4. Cap. 76. „Nam Germanos, qui ab ipsis sperentur, non juberi, non regi, sed cuncta ex libidine agere.“

55.) Tacit. Germ. Cap. 11. „Mox Rex, vel princeps prout aetas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate svadendi magis quam jubendi potestate. Si displicuit sententia, fremitu aspernantur; si placuit, frameas concutiunt. Honoratissimum assensus genus est, armis laudare.“

56.) Tacitus Histor. Libro 4. Cap. 15. „Igitur ipso rebellis familiae nomine placuit, impositusque scuto, more gentis, et sustinentium humeris vibratus dux deligitur.“

57.) Caesar de bello gallico Libro 4. Cap. 19. „Caesar — — — haec ab iis cognovit: Svevos posteaquam per exploratores pontem fieri comperissent, more suo consilio habito, nuncios in omnes partes dimisisse, uti de oppidis demigrarent, liberos, uxores, suaque omnia in silvas deponerent, atque omnes, qui arma ferre possent, unum in locum

nőöket, kiket fejeken keresének, itt kelle vádolni, mert a' szabadszületésűek életéről, tsak az egész Közönség végezhetett. 58.) Itt választák a' Megyés birákat, kik a' népből rendelttekkel igazságot szolgáltattak. 59.) Itt vétettek fel a' polgári tarsaság tagjai, kiket a' nép elfogadhatóknak ítelt. 60.)

8. §.

Comesek.

Megrögzött, és minden Germán nemzeteknél közönséges szertatás volt, 61.) hogy a' Nemesek.

locum convenirent, hunc esse delectum medium fere regionum earum, quas Svevi obtinerent: hic Romanorum adventum exspectare, atque ibi decertare, constituisse.“ Nem hasonló-e ehhez a' Gallusok szertartása, mellyet Caesar de bell. gall. Lib. 5. Cap. 56. említ? — — — „Armatum concilium indicit (hoc more gallo-
rum est initium belli), quo lege communi omnes puberes armati convenire consueverunt; qui ex iis novissimus venit, in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur.“ Tacit. Germ. 22. „Sed et de reconciliandis invicem inimicis — — — de pace denique et bello plerumque in Conviviis consultant — — — Ergo detecta et nuda omnium mens postera die retractatur.“ Ugy értem e' helyet, hogy eleve lakozásaikban tanáskoztak e' dolgokról, és midőn ott mindenkinek értelme kinyilatkozott, a' köz gyűlésben.

58.) Tacitus Germ. 12. „Licet apud concilium accusare quoque et discrimen capitis intendere.“

59.) Tacit. Germ. 12. Lásd a' 39-ik Jegyzést.

60.) Tacit. Germ. 13. „Sed arma sumere non ante cuiquam moris, quam Civitas suffecturum probaverit. Tum in ipso concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus scuto frameaque juvenem ornant. Haec apud illos toga, hic primus juventae honos; ante hoc domus pars videntur, mox reipublicae.“

61.) Felebb említém a' Gallusok országos szerzeményét, melly szerint a' nemzet a' princepszek oltalma, 's vezérlése alatt állott. A' ki ama helyet e' jelen tzikkelynek tartalmával összevethetjük, itt is feltalálja a' két nemzet egyező szokását. Most tsak azt említem, hogy a' Galliai Cliensek is princepszekhez szoros hívséggel voltak. *Tud. Gyűjt. IV. Köt. 1835.*

szabad férjfiakat különös erántok viseltető személyes hűségre, és szolgálatjokra szegődtek. Sőt a' nemes ifjak sem tartották szégyennek ezen állapot-ra magokat lekötöni. 62.) Hogy ezen intézet országos volt, meg tetszik nem csak abból, hogy e' Vezéreiket köz gyűléseikben választák, 63.) hanem onnan is, mivel nem egyedül háború idején, hanem békekor is fen állott. 64.) Így lőn tehát az, hogy minden ország több illy kisebb társaságra szakadott, mellyben a' haza eránt való engedelmességen kívül a' lekötöztetett választott fejedelméhez különös személyes hűséggel viseltetett, melly olly szoros volt, hogy a' ki azt megszegte, mint áruló, betsülete vesztetté lett. 65.) Az illy Vállalkozottak a' tsatában csak a' Vezérek személye mellett szánták ki magokat, minden Vitéz tetteiket egyedül annak ditséretére, és ditsőségére fordítani; 66.) egyedül

tak lekötöztetve. Caesar de bell. gall. lib. 7. Cap. 40. „Litavicus cum suis clientibus, quibus nefas more gallo-
rum est, etiam in extrema fortuna deserere patronos, Gergoviam profugit.“

62.) Tacit. Germ. 13. „Nec rubor inter Comites adspici.“

63.) Caes. de bell. gall. lib. 6. Cap. 23. „Latrocinia nullam habent infamiam, quae extra fines cujusque Civitatis fiunt, atque ea juventutis exercendae, ac desideriae minuendae causa fieri praejudicant. Atque ubi quis ex principibus in Concilio dixit se ducem fore, qui sequi velint, profiteantur: consurgunt ii, qui et causam et hominem probant suumque Auxilium pollicentur, atque ab multitudine collaudantur.“ Tacit. Germ. 22. „Sed et de adsciscendis principibus plerumque in conviviis consultant — — — ergo detecta et nuda omnium mens postera die retractatur. Et salva utriusque temporis ratio est.“ E' szavak magyarázatjára nézve lásd az 57-ik jegyzést.

64.) Tacit. Germ. 13. „In pace decus, in bello praesidium.“

65.) Caesar de bello gall. lib. 6. Cap. 23. „Qui ex iis secuti non sunt, desertorum ac proditorum numero ducuntur, omniumque iis rerum postea fides derogatur.“

66.) Tacit. Germ. 14. „Cum ventum in aciem, turpe principi virtute vinci, turpe comitatus virtutem principis non adaequare. Jam vero infame in omnem vitam ac probrosum superstitem Principi suo ex acie recessisse. Illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriae ejus as-

ő hozzáhallgatni, ötöt gonosz szerentséjében el nem hagyni; 67.) az volt a' legszentebb kötelesség, és fő esküvés, olly annyira, hogy a' ki fejedelme eles-tével épen megtért a' hartzból, örök gyalázatot huzott magára. Tacitus az illy Vezéreket princepseknek; azokat, kik őket önkényt követték, Comeseknek nevezi. Ezen utólsók nem voltak egyen-lők, hanem léptsónként foglaltak helyet Vezérek-nél, és arról volt köztök a' vetélkedés, ki álljon ahhoz legközelebb. 68.) A' Vezérek arra törekedtek, hogy minél több, 's buzgóbb követőik legyenek; mert ha számos, és válogatott ifjusággal bírtak, az nevelte hatalmokat, és szerzett méltóságot 69.) nem csak a' hazában, hanem a' külső Nemzeteknél is, ugy, hogy azoktól követségekkel és ajándékokkal

signare, praecipuum sacramentum est. Principes pro victoria pugnant: *Comites pro principe.*“

67.) Tacit. Annal. Lib. 1. Cap. 57. — — „Etereptus Segetes magna cum propinquorum et clientium manu.“ Ugyan ott Lib. 2. Cap. 45 — — — „Quibus additis praepollebat, ni Inguimerus cum manu clientium ad Maroboduum per-fugisset“ — — Ugyan ott lib. 2. Cap. 63. „Barbari utrum-que comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra, inter flumina Marum, et Cusum locan-tur, dato Rege Vannio gentis Quadorum.“ Ugyan ott Lib. 12. Cap. 33. „Igitur degressus Castellis Vannius, funditur praelio — — — Ceterum ad classem in Danubio oppe-rientem perfugit. Secuti mox clientes, et acceptis agris in Pannonia locati sunt.“ Ammianus Marcellinus Lib. 16. Cap. 12. „Comitesque ejus ducenti numero et tres amici junctissimi flagitium arbitrati post regem vivere, vel pro rege non mori, si ita tulerit casus, tradidere se vin-ciendos.“

68.) Tacitus Germ. 13. „Gradus quin etiam ipse comitatus habet.

69.) „Magnaue et Comitum aemulatio, quibus primus apud principem suum locus; et Principum cui plurimi, et acer-rimi comites. Haec dignitas, hae vires, magno semper electorum juvenum globo circumdari.“ Melly hasonló ehhez Caesarnak bizonyítása a' Gallusokról. Caesar de bello gallico Lib. 6. Cap. 15. — — — „Atque eorum ut quis-que est genere copiisque amplissimus, ita plurimos cir-cum se ambactos, clientesque habet, hanc unam gratiam, potentiamque noverunt.“

tiszteltettek, és a' háborúkat sokszor hírekkel is eloszlaták. 70.) Illy részes hadrészes hadakkal hódoltatá meg Ariovistus német fejedelem Gallia egy részét, 71.) az Arvernusoktól, és Sequanusoktól segítségül hivattatván, mellynek az lett a' következése, hogy eme frigyések földjöknek egy harmadrészét a' győzedelmes németeknek oda engedni kénytelenítettének, és ezek magokat megfészkelvén, a' nyert földön országot alkottak, mellyből őket csak a' római erő, és Caesar hadi tudománya úzé ki. 72.) E' követőknek jutalmok abban állott, hogy fejedelmek nekik ingyen gazdálkodott, és őket paripával 's fegyverrel megajándékozta; 73.) melly köl-

70.) Tacitus Germ. 13. „Nec solum in sua gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero, ac Virtute comitatus emineat. Expetuntur enim legationibus et muneribus ornantur, et ipsa plerumque fama bella profligant.“

71.) Különböztek az országos hadak a' részes hadaktól, valamint az 51-ik jegyzésben felhozott igék mutatják; és Tacit. Hist. lib. 4. Cap. 21. „Quae ubi relata Civili, incensus ira, universam gentem Batavorum in arma rapit.“

72.) Caesar de bello gall. Lib. 1. Cap. 31. „Hi cum tantopere de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esse, uti ab Arvernis Sequanisque germani mercede arcescerentur, horum primo circiter millia 15 Rhenum transisse — — — postea transductos plures: nunc esse in gallia ad centum et viginti millium numerum. — — — Sed peius Victoribus Sequanis, quam Aeduis victis accidisse: propterea, quod Ariovistus Rex germanorum in eorum finibus consedisset, tertiamque partem agri Sequani, qui esset optimus totius Galliae, occupavisset, ac nunc de altera parte tertia Sequanos decedere juberet; propterea quod paucis mensibus ante Harudum millia hominum viginti quatuor ad eum venissent, quibus sedes ac locus pararentur.“ Ugyan ott Cap. 44. „Ariovistus ad postulata Caesaris pauca respondit, de suis virtutibus multa praedicavit. Transisse Rhenum se se non sua sponte, sed rogatum et arcessitum a Gallis, non sine magna spe, magnisque praemiis domum, propinquosque reliquisse.“

73.) Tacitus Germ. 14. „Nam epulae et convictus, quam quam incompti, largi tamen apparatus pro Stipendio cedunt. Exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam.“

tséges tartásnak győzésére egyedül a' zsákmány, és had viselés nyújtott alkalmatosságot, 's bőséget. 74.) Ime ez zsengeje azon elágazott országos europai szerzeménynek, mellyet a' historia Feudum nevezet alatt ismértet, és a' melly elhatván kisebb, vagy nagyobb mértékben májd minden europai országokra, magasztalókra, és a' mint én gondolom, méltó ellenkezőkre is talált.

Megszerzés.

Cajus Cornelius Tacitus Germánia fekvéséről, erköltséiről, és Nemzetiről.

1. §.

Határai, és Folyó vizei.

Égész Germániát a' Gallusoktól, Rhaetusoktól, és Pannonoktól a' Rajna és Duna folyó vizei, a' Sarmataktól, és Dákoktól a' viszonos félelem vagy hegyek különözik. Többi részeit az Oceanus környékezi, tág öblöket, 's temérdek szigeteket foglalván magában. A' had nem régiben némelly nemzetek és Királyok ismertetét megnyitá. A' Rhétiai havasok járhatatlan 's meredek tetőjén eredett Rajna, napnyugatra való tsekély kanyarodása, után az éjszaki Oceanusba szakad. A' Duna Abnoba egyik menedékes bértze árjából ömölvén, több népeket lát meg, míg hat ágain a' fekete tengerbe rohan. A' hetedik motsárokbán tűnik el.

2. §.

Germánok eredete.

A' Germánokat hon eredetű, jövevény 's vendég népekkel nem elegyedett Nemzetnek tartanám; mert nem szárazon, hanem hajón jövének régen-

74.) „Tacitus ugyan ott : „Materia munificentiae per bella et raptae.“

ten, kik lakjaikat változtatni törekedének; és mivel a' méretlen, 's hogy úgy mondjam, ellenkező Oceanusba ritka hajó indul a' mi tájunkról. Továbbá az iszonyatos, és ismételten tenger veszedelmitől elválva, ki hagyná el Ázsiát, Afrikát, vagy Olasz Országot, 's költöznék az éktelen földű, zordon éghajlatú, szomorú miveltetésű, 's tekintetű Germániába, ha nem hazája?

Agg énekeikben, melyek nálok egyedül való neme az emlékezetnek, és évi könyveknek, Thuis-tot, a' földtől született Istent ditsóítik; és annak fiát Mannust, mint a' Nemzet eredetét, és alkotóit. Mannusnak három fiat tulajdonítanak; kiktől az Oceanushoz közeli Ingaevonoknak, a' közepén lakók Hermionoknak, és a' többiek Istaevonoknak neveztetnek.

Némellyek pedig a' régi dolgokban való szabadságtól bátorítatva, azt erősítik, hogy ama Istennek több magzati voltanak; és azoktól több nemzeteket, ugymint Marsokat, Gambriviokat, Sveveket, Vandalokat neveznek; és hogy ezek igazi, 's régi nevezetek. Egyébiránt Germánia nem régiben kezdődött így hivattatni; mert azok, kik által kelvén a' Rajnán először üzték ki a' Gallusokat, mostanában Tungroknak, akkoriban Germánoknak neveztettek. Így egy nemzetség neve lassanként az egész nemzet nevezetévé vált, úgy hogy mindnyájan elein a' meggyőztettektől félelemből, későbbben ön magoktól az újonnan szerzett néven Germánoknak neveztetnének.

3. §.

Hercules; hadi dal, Ulixes.

Említik, hogy nálok is volt Hercules: és midőn a' tsatába mennek, ötet, mint minden bátor férfiak legelsőbbikét, éneklik.

Olly énekeik is vagynak, melyek baritusnak mondott dalával, bátorságot gerjesztenek, és a' közelítő tsata szerentséjét az énekléssel megjövendölik.

Mert ijesztenek, vagy megfélemlenek, valamint a' hadi dal változik. És nem annyira a' szózat, mint a' Vitézség öszhangzásának látszik ez lenni. Kivált szavok zordonságán, 's törött morgásán, iparkodnak, szájok elejbe paizsokat tartván, hogy a' szózat vissza ütődésével annál tellyesebb, 's mélyebb hanggá vastagodjék.

Egyébberránt némellyek azt vélik, hogy Ulixes ama hoszszú és mesés bolyongásában ezen Oceanusba vetődván, Germánia száraz földére eljutott, és a' Rajna partján helyheztetett 's maiglan lakóktól bírt Asciburgiumot ő építette, 's ő nevezte el. Sőt, hogy régen ugyan azon helyen Ulixesnek atyja Laertes nevének melléje vetésével, szenteltetett oltár találtatott, 's hogy emlékek, 's egy néhány sírok görög felülírással maiglan is vagynak Germánia, és Rhaetia közös határán. A' mit okokkal erősíteni, vagy megtáfolni nints szándékom; kiki ön elméje szerint tagadja, vagy állassa a' dolog hihetőségét.

4. §.

A' Germánok nem elegy Nemzet; Testek formája.

Én azok vélekedésén állok, kik a' Germánokat más népekkel öszve nem sógorosodott, tulajdon tisztaságában megmaradt, egyedül magához hasonló nemzetnek lenni vélik. Innen van, hogy illy nagy számú Nemzetben testek formája egyenlő; mord kék szemeik, vörhőnyeges sárga hajok, nagy szál testeik, mellyek egyedül hirtelen erőlködésre derekasok, de tartós munkára, és fáradozásra nints azon türelemek, 's legkevésbé szenvedhetik a' szomjat, és hevet; hideghez, és étlenséghez megszoktatá egek, 's földjök.

5. §.

Földjök; Termesztményeik; Pénzek.

Földjök, ámbár külső színére valamellyest különböz, általjában mégis vagy erdeitől zordon, vagy

posványítól undok: Gallia felé nedvesebb, merre Noricummal, és Pannoniával határos, szelesebb: elég termékeny, gyümölts fák tenyészésére alkalmatlan. Barma bőven van, de többnyire tsekély termetű. Még a' birkákat sem díszesíti homlokok ékessége. A' soknak örülnek; 's a' barom egyedül való, 's legkedvesebb gazdagságok.

Az ezüstöt, és aranyt vallyon a' kegyelmes, vagy haragos istenek tagadták meg tőlök, nem tudom. Még sem merném állítani, hogy Germánia értzere ezüstöt, 's aranyt nem terem; Mert ki vizsgálta?

Bírása, 's használása kevesé érdekli őket. Látni nálók Követjeiknek 's Fejedelmeiknek ajándékul adott ezüst edényeket, mellyek nem betsesebbek előttök a' tserepeknél. Ámbár a' határosoknál a' kereskedés haszna miatt az arany és ezüst betsben tartatik, 's pénzeink némelly nemeit isméri, 's kiválasztják; a' belebb lakók együgyű régi szokásként árú tserével üzik a' kereskedést. Az ő 's régen ismért pénzt, a' serratusokat, 's bigatusokat kedvelik. Az ezüstöt az aranyak eleibe teszik minden belső vonszódás nélkül, mivel könnyebb az ezüst pénzzel való számítás mindenféle aprólékos vásárlásaikban.

Vasok sinsz bőven, valamint fegyvereik nemeiből észrevehetni.

6. §.

Hadi intézeteik.

Kevésnek van kardja, vagy hosszszabb dárdája. Nyársakat, vagy az ő nevezések szerént frameákat, tsak egy keskeny és rövid, de olly éles, és használatos vasat viselnek, hogy ugyan azon fegyverrel szükségekhez képest vagy közélről, vagy messzünnen hadakoznak. És a' lovag ugyan paizsszal 's frameával meg elégszik, a' gyalogok lövellő nyilakat, 's egy egy többet, 's mivel mezítelenek, vagy könnyű köpönyeggel takaródnak, temérdek

meszszeségre botsátnak. Fegyvereiken semmi ékes-ség fitogtatása, tsak paizsaikat különböztetik a' leg-válogatottabb színekkel; pántzélja kevésnek van, alig egynek vagy másiknak vasas sővegje, vagy si-sakja. Lovaik sem termetekre, sem gyorsaságokra nézve nem jelesek, 's a' mi szokásunkként való változó kanyarulásokra sem taníttatnak. Igyenesen, vagy egy fordulással olly mesterségesen vezérlik azokat, olly öszve függő körben, hogy égy sem ma-rad el.

Általjában véve a' gyalogban van a' nagyobb erő, azért elegyedve hartzolnak, a' gyalogok gyorsaságát a' lovag ütközethez alkalmaztatván, és egye-zőleg használván, kiket valamennyi ifjak közül meg-választva a' tsata rend eleibe állítanak. Számok is meghatározottatik. Minden Megyéből százan vannak, 's övéiktől e' szerént neveztetnek is, és a' mi elein számjel volt, már most nevezetté 's díszszé lőn. Tsata rendjeket tseglyesen intézik. Rendet elhagy-ni, tsak ismét azt foglald el, okosság, 's nem fé-lelem jelenségének tartatik. Holtjaik testeiket a' kétes ütközethől is kihozzák. Leg nagyobb szégyen a' paizst elhagyni. És a' megbetstelenítettnek sem az istenes tisztelkedésben, sem a' Nép' gyűlésében részesülnie nints jusa; kik közül sokan meg ment-vén életeket a' tsatában, kötéllel végezték gyalá-zatjokat.

7. §.

Királyaik; Vezéreib; Papjaik.

Királyaikat a' Nemesek közül; Vezéreibet hős-segek szerént választják. Királyaik hatalma sem környékezetlen, vagy tellyes szabadságos; és Vezéreib inkább előljáró példájokkal, ha bátorságok-ért, és hadaik előtt való vitéz forgódásokért tsu-dáltatnak, hogy sem parantsolattal uralkodnak. E-ggyébberánt sem büntetni, sem kötöztetni, de még veretni se szabad senki egyébbnek a' papoknál; és azt sem büntetésül, sem a' Vezér, hanem mintegy

az isten parantsolatjára, kinek jelenlétét a' tsatában hiszik. És némelly az erdőkbe vett bálványokat 's jeleket hordoznak magokkal a' hartzba.

A' mi a' vitézség fő ösztöné, az, hogy nem véletlen sereglenek egy csoportba, vagy ékbe, hanem atyafias nemzetségekként, és hogy legközelben állanak szerelmek zálogi, a' honnan az Aszszonyok rivalkodását, a' tsetsemők sirását hallani. Ezek mindenkinek legszentebb tanúi; legbizonyosabb magasztalói. Anyjaikhoz, Nejeikhez hozzák sebeiket, kik azokat számlálni, vizsgálni nem irtóznak, és ételt, 's ösztönt szolgáltatnak a' hadakozóknak.

8. §.

Az Aszszonyok vitézsége, 's tisztelete.

Emlegetik, hogy némelly hanyatlott, 's megzavart hadakat az Aszszonyok hozának helyre, állhatatos esdeklésekkel, melyjeik ellenszegezésével, 's közel fogságra mutatással, mellytől aszszonyaik tekintetéből sokkal jobban irtóznak; úgy hogy hatásabban köteleztetik azon országos társaságok hajlandósága a' barátságra, mellyért egyebek közt nemes leányzók is kezeskednek. Sőt az aszszonyokban valami szentséget, és eleve látó tehetséget gondolnak lenni, és sem tanácsaikat, sem feleletiket meg nem vetik. Látók ditsó Vespasiánus alatt Velledát sokáig a' legtöbbektől istenes állatnak tartatni; de hajdan Auriniát és több másokat is tisztelőnek, nem imádással, és nem is mintha isten aszszonyokká tennék.

9. §.

Isteni tisztelet; áldozatok.

Az Istenek közül leginkább Mercuriust tisztelik: kinek határozott napokon emberekkel is áldozni igaznak tartják. Herculest és Marst erre engedett állatokkal engesztelik: a' Svevek egy része Isisnek is áldozik. Honnét támadott oka és eredete az idegen tiszteletnek, bizonyosan ki nem tanul-

tam; tsak hogy a' könnyű hajó formájára tsinált jegy a' tiszteskedésnek tengeren érkezését mutatja. Egyébb eránt az égbéliek nagyságához illőnek nem vélik isteneiket falak közé szorítani, vagy akár-melly emberi ábrázat hasonlatosságára ki képezni. Erdőket és ligeteket szentelnek, és az istenek nevével nevezik ama titkot, mellyet tsak tisztelet által szemlélnék.

10. §.

Sorsvetés, es jövendölés.

Jelenésekre, és sorsvetésre nagy szorgalommal vigyáznak. Ez utolsó gyakorlata egyszerű. Élő gyümöltsfá ágot több darabokra vagdalnak, és bizonyos jelekkel megjegyezvén, fehér ruhán, a' mint esnek, elszórják. Azután, ha országos tanács kéretik, a' Köz-társaság papja, ha magános, a' házi gazda, imádván az isteneket, égfelé fordított szemekkel mindenik vesszőt háromszor felveszi, és azokat a' jegyzett jelek szerint magyarázza. Ha ellenkezők a' sorsok, azon nap felhagynak a' további kérdéstől; ha kedvezők, a' jelenetek javallata is szükséges. És ugyan itt is isméretes dolog a' madarak szavára, és repülésére vigyázni; tulajdona pedig a' nemzetnek a' lovak előérzésit, 's figyelmeztetésit kitanulni. Országul tápláltatnak azon szentelt erdőkben, 's ligetekben, fehér és emberi munkával nem illetett lovak; mellyeket, midőn a' szent Kotsiba befogatnak, a' pap, király, vagy a' köz-társaság előljárója követvén, nyerítésekre 's fortyanásokra figyelmeznak. És semmi jelenetnek sins nagyobb hitele, nem tsak a' köznépnel, hanem az előkelőknél, a' papoknál is. Mert magokat az istenek szolgálainak, azokat az istenek titkaiba avattaknak vélik. Vagyon még egy módja a' jeleneteknek, melly szerint a' terhes háborúk kimenetelét vizsgálják. Azon nemzetből, mellyel háboruszkodnak, fogolyra akármiképen szert tehetvén, azt a' magok nemzetségebélivel, kitkit tulajdon fegyverével, baj-

ra botsájtják. Az egyik vagy másik diadalma előljáró végzésül vétetik.

11. §.

Közgyűlések.

Tsekélyebb dolgokról a' fejedelmek; súlyosabbakról mindnyájan tanátskoznak; de úgy, hogy azon tárgyakat is, melyekről a' végzés a' népet illeti, eleve amazok hányják vetik meg. Ha tsak valami váratlan 's hirtelen dolog nem akad, bizonyos napokon gyűlnek össze, hold újulás, vagy töltekor, mert végzések hozására e' kezdetet tartják legszerentsébbnek. Nem napok, mint mi, hanem éjek szerint számlálják az időt. Ugy rendelnek, úgy határoznak; az éj látszik a' napot vezérlen.

A' szabadságnak az a' hibája, hogy nem egyszerre, és nem mintha parantsolva volnának, jönnek össze, hanem két három nap is eltelik a' gyülekezők késedelmességéért. A' mint a' sokaságnak tetszik, fegyveresen úgy telepedik le. A' papok parantsolják a' tsendet, kiké akkor a' fenyítő hatalom is. Ezután a' királyt vagy fejedelmet, 75.) kit-kit élet ideje, nemessége, hadi dísze, vagy ékes szóllása szerint meghallgatják, kiknek inkább javallani vagyon tekintetek, hogy sem parantsolni hatalmok. Ha nem tetszik a' tanács, zajjal félre vetik; ha tetszik, frameáikat zörgetik. A' fegyverrel jelentett megegyezés legdíszesebb előttök.

12. §.

Vádolások, Büntetések.

Szabad a' Gyülekezetben vádolni is, és halálos büntetést szabni. A' büntetések a' vétek szerint különbözök. Az Árulókat, és szökevényeket fákra akasztják: a' bártortalanokat, és nyulszivűeket 's testekben fertőztetteket motsárba, 's tóba fullaszt-

75.) A' több értelmű Fejedelem szót a' hasonló princeps igének magyarázatjára legalkalmasabbnak itéltem.

ják, 's tserényt hánynak reájok. A' vesztés különbsége oda néz, mintha a' gonosztságot, midőn büntetetik, mutatni, az otsmányságot takarni kellene.

De a' tsekélyebb vétkekhez is vagynak alkalmaztatott büntetések. A' megmarasztattak bizonyos számú lóval, barommal adóznak meg; a' birság egy része a' Királyé, vagy Köztársaságé, egy része a' megboszulté, vagy atyafiaié.

Ugyan azon gyülekezetekben választatnak a' fejedelmek közül azok is, kik megyékként és faluként igazat szolgáltatnak. Ezek mellé rendeltetnek tanácsul, és nagyobb tekintet okáért százados előjárók a' népből.

13. §.

Az Ifjaknak országul való felfegyverkeztetések; a' Fejedelmek követői.

Semmit sem mivelnek fegyvertelen, sem országos, sem házi dolgaikban. De fegyvert hordozni nem szabad előbb senkinek, hogysem ötet a' köztársaság arra elégségesnek itéli. Akkor a' közgyűlésben, vagy a' fejedelmek közül valamelyik, vagy az atyja, vagy rokona paizsszal, 's frameával felékesíti az ifjut. Ez ő nálok a' toga, ez az ifjuság legelső dísze; ez előtt a' háznép, ezentul az ország tagjának tartatnak.

Jeles nemesség, vagy atyai nagy érdemek a' fiaknak is fejedelmi méltóságot szereznek; az erősebbek és régen próbáltak számába fogadtatnak, 's nem szégyen a' követők sorában megjelenni. De ezek közt is vagynak léptsők annak ítélete szerint, a' kit követnek. És nagy a' követők között a' vetélkedés, ki foglalja fejedelménél az első helyet; és a' fejedelmek között az eránt, kinek legyenek legtöbb, 's legbuzgóbb követői. Méltóságok, hatalmok abban áll, válogatott nagy tsapat ifjaktól körül vétetni; ezek békekor díszül, háborúkor oltalmul szolgálnak. De-nem tsak ön nemzeteknél, ha-

nem a' külsőknél is az szerez hírt, 's ditsőséget, ha számos és vitéz követőkkel jeleskednek. Mert követségekkel, 's ajándékokkal tiszteltetnek meg, 's többnyire hírekkel szüntetik meg a' hadakat.

14. §.

A' nemzet hős szelleme.

Midőn tsatára kerül, gyalázat a' Vezérnek magát vitézséggel megelőztetni, a' követőknek a' vezérrel hősséggel nem érkezni. Az pedig tisztessége vesztette marad élte fogytaig, ki a' vezér elestével a' tsatából épen meg tér. Őtet védeni, őtet oltalmazni, őn bajnok tetteit annak ditsóságára fordítani, az a' fő esküvés. A' vezérek a' diadalomért, a' követők a' vezérért hartzolnak.

Ha szülő földjök országa hosszas békességben zsibbadoz, a' nemes ifjak többnyire felkeresik önkényt az akkor háborúskodó nemzeteket, mivel nem kedves a' nemzétnél a' nyugság 's mivel veszedelmek között könnyebben jeleskedhetnek, és végre számos követőiket csak tettekkel 's háborúval tarthatják ki. Tudni illik vezéreik adakozásából majd tsatazó paripát, majd frámeát várnak. Mert bő, de egyszerű lakozás zsoldul szolgál nekik. E' költségekre valót a' háború, és zsákmány szerzi meg. És nem olly könnyen bírhatni reá őket, hogy szántsanak, és az esztendő termését megvárják, hogy sem ellenséget kihívjanak, és sebeket érdemeljenek. Sőt tunyaságnak 's lajhaságnak tetszik nekik arra izzadsággal szert tenni, a' mit vérrel kereshetnek.

15. §.

A' háborún kívül való dologtalanságok; adó; ajándékok.

Mikor hadat nem viselnek, sok időt vadászattal, többet henyén aluvással, dőzsöléssel töltenek; akkor a' legvitézebb, és hartzra vágyóbb hivalkodó: a' ház, házi istenek, és a' földmivelés gondviselé-

sét az aszszonyokra, vénekre, és a' nemzetségből akarmellyik legerőtlenebbikre bizzák; ők dologtalanok: a' természet tsuda elenkezésével, minthogy ugyan azon emberek annyira kedvellik a' henyélést, és gyűlölik a' nyugalmat.

Szokások a' Köztársaságoknak, hogy önkényt és fejenként fejedelmeiknek barmot, és gabonát ajándékoznak; ez tisztelet okáért elfogadtatván, szükségeiket is pótolja.

Leginkább kedvellik a' szomszéd nemzetek ajándékot, mellyeket nem tsak egyes polgárok, hanem a' köztársaság nevében is küldenek; válogatott lovakat, nagy fegyvereket, bogláros szerszámokat, és gyűrűket. Már megtanítók őket pénzt is elfogadni.

16. §.

Lakásaik; építések módja.

Hogy a' Germánok városokban nem laknak, az eléggé tudva van; de még egybekaptsoltatott lakhelyeket sem szenvednek. Ezek elszórva 's választva vagynak; a' mint valamelly forrás, mezőség vagy liget magát kelleté. Falúikat nem a' mi szokásunkként egygyű ragasztott épületekkel szállítják meg; kiki házat üres helylyel környékezi, akár a' tűz ellen való mentségül, akár az építésben való tudatlanságból. Még falba követ, földre tserepet sem használnak, hanem minden építéshez durván bárdoltatott fával élnek külszinre, vagy gyönyörűségre, minden tekintet nélkül, némelly helyeket fényes földdel szorgalmazatosan úgy bévakolnak, hogy káprázathoz, és színes vonásokhoz hasonlók.

Földalatti barlangokat is tsinálnak, és tetejeket sok trágyával megrakják, a' tél ellen menedékkül, és gabona tartó helyül; mivel a' kemény hideget ezekkel enyhítik, és ha valamikor az ellenség béront, tsak a' nyilván valót pusztítja, a' mi elvagyon rejtve, és elásva, tudtára nem esik, vagy éppen azért meg tsalja, mivel keresni kell.

17. §.

Öltözetek.

Testek fűdésére valamennyien kapotstsal, vagy ha az nints tövissel öszve fűzött köpönyeggel élnek; egyébberánt mezítelenül egész napokat a' tűzhelyen, vagy a' tűz mellett töltének. A' leggazdagabbak öltözetekkel különböztetik meg magokat, melly nem bő, mint a' Sarmatáké, és Parthusoké, hanem szoros, és a' test tagjaihoz álló. Vadak bőreit is viselik, a' parthoz közelebbiek minden ékesség nélkül, a' távolabbak, mint a' kik kereskedés által még nem tsinosultak, jobban megválasztják; ki különböztetik a' vadakat, és lehuzott bőreiket a' meszsze Oceanus, és isméretlen tengerszülte vadállatok bőreivel, és sujtásokkal tizfrázzák. Az aszszonyoknak sints más öltözetek, mint a' férjfiaknak, megválva attól, hogy gyakortább vászonymól készítik ruházatokat, és azt bihoros sávolylyal tarkázzák, a' ruha felső része pedig ujatlan. Karjaik, és meljek legközelebb része mezítelen, ámbár náluk szorosak a' házasságok.

18. §.

Házasságok.

Egy erköltsöket sem ditsérhetni inkább; mert a' barbarusok közt majd tsak nem ők egyedül élgesznek meg egy feleséggel, igen keveset kivéve, kik nem bujaságból, hanem nemességek okáért keresnek több feleséget. Így adományt nem az aszszonyhoz a' férjfiunak, hanem a' férjfi az aszszonymnak. A' Szülők, és rokonok jelen vannak, és az ajándékokat megítélik. Ezek nem aszszonyi gyönyörködtetésre válogattatnak, és nem olyanok, mellyekkel az új menyetske pipeskedhessék; hanem ökrök, felkantározott ló, paizs, framea, és kard. Ezen ajándékokért nyerik el a' feleséget, és viszont ez is valami fegyvert ad a' férjfiunak. Ezt ítélik ők a' leg erősebb kötésnek, titkos szentelésnek, és a' házasság védisteneinek. Hogy az aszszony magát a' vitéz-

tézség gondolatán, a' had esetén túl lenni ne vélje, a' kezdő házasság jelei is megemlékeztetik, hogy ő a' munkában és veszedelmekben társ leszen; hogy békekor és hartzban ugyan azt fogja szenvedni, és ugyan azt merni: ezt jelentik az ígás ökrök, a' felszerszámozott ló, az ajándékozott fegyverek. Ugy kell élnie, úgy halnia; így veszi ezeket, hogy gyermekeinek sértetlen, és betsülettel által adja, melyeket a' menyek is vecdenek és unokáiknak fog-nak hagyni.

19. §.

Tiszta élet; paráznaság büntetése.

Tehát szemérmektől környékeztetve élnek, ki-
ket sem a' játékszín bájai, sem a' lakozások inger-
lési meg nem vesztegetnek. A' titkos levelezés mind
a' férjfiak, mind az aszszonyok előtt ismételten.

Igen ritka illy nagy nemzetben a' házasságtö-
rés. Ezt a' büntetés nyomban éri, és a' férjekre van
bízatra. Férje rokon előtt nyirett hajjal, és mezí-
telen kiveri a' házból a' paráznát, és a' falun ke-
resztül ostorral űzi. Mert a' fajtalanlás engedelemre
nem talál. Sem szépsége, sem fiatalsága, sem gaz-
dagsága őtet többé házasságra nem szerezné. Mert
ott senki sem neveti a' vétket, 's a' tsábítást, és a'
tsábíttatást nem nevezi senki a' világ szokott mené-
sének.

Még jobban áll a' dolog azon Köztársaságokban,
mellyekben csak szüzek menyekednek, és a' férj-
hez menési reménységnek, 's az aszszonyi fogadás-
nak az életben tsakegyszer van helye. Ugy vesznek
egy férjet miképen egy életet: tovább nem terjed
gondolatok, kívánságok, és nem kedvesebb előttök
a' nőzés, mint a' férj.

20. §.

Gyermekeik nevelése; örökösödés rende.

A' házban szüntelen mezítelenek, 's motskosok,
tagjaik, 's testeik még is illy nagyságra nevednek,
Tud. Gyűjt. IV. Köt. 1835.

mellyet mi tsudálunk. Szülöttjét minden anya maga szoptatja, és nem bizza szolgálókra 's dajkákra. A' Gazdát és szolgát a' kényes nevelésnél fogva meg nem különböztethetni. Ugyan azon barmok között, ugyan azon földön élnek, míg az idő a' szabad szü- letésűeket megválasztja, a' Vitézség kitünteti.

Későn fejtődnek az ifjaknál a' testi kívánságok, 's azért nem fogyatkozott erejében serdülő korok. A' leányokat sem siettetik, egyenlő időbeliek, 's erősek párasodnak; és a' magzatok izmos szülőiket ábrázzák. A' testvér leányok fiai ugyan olly kedve- sek anyjok bátyjánál, mint atyjoknál valának. Né- mellyek a' vérség ezen kötelezését szentebbnek, 's szorosabbnak tartják, és a' kezesek választásában arra inkább tekintenek; mintha ezek bátrabb lel- kűek volnának, és a' nemzetség hatalmát terjesz- tenék.

Kinek kinek örökösei a' gyermeki, végrende- lés nélkül. Magzatok nem létében a' fiu testvérek, az atya és anya testvérei örökösödnek; minél több az atyafi és sógor, annál kellemetesebb a' Vénség. A' gyermektelenségnek nints betse.

21. §.

Nemzetségi ellenségeskedések; gyilkosság díja; vendég szeretés.

Atyjok 's rokonok ellen-égeskedéseiben, 's ba- rátságiban szükségképen részt kell venniük. De amazok nem engesztelhetetlenek. Mert a' gyilkossá- got is bizonyos számú barommal megkérlelik, és abból az egész nemzetség részesül; a' mi a' köztársa- ság hasznára vagyon, mert az ellenkezések a' sza- badság mellett veszedelmesebbek. A' lakozás és Ven- dégszeretés semmi más nemzetnél sints olly divat- ban. Akárki halandót hajlékából kitiltani gonoszság- nak tartatik. Kiki tehetségéhez képest fogadja azt; 's ha kifogyott mindemből, a' ki most gazda volt, elküveti vendégét, 's hivatlan mindketten a' legkö- zelebbi házba vendégképen bészállnak. Ez semmit

se tesz. Hasonló emberséggel fogadtatnak, az ismért, és ismértlent, a' mi a' Vendégszeretést illeti, senki sem különbözteti. Az elmenőnek, ha mit kíván, megadni szokás, 's szinte olly könnyen kérnek viszont valamit. Az ajadékoknak örülnek, de sem az adottakat bé nem számolják, sem a' nyertekkel nem köteleztetnek. Vendégeik eránt nyájassággal viseltetnek.

22. §.

Lakozások.

Felkelvén álmokból, melyet többnyire nappalig kihuznak, szokás szerint meleg vízben fürdenek, mint a' kikhú a' tél leghosszszabb. Böven lakoznak; mind egyiknek külön ülése, és asztala vagyon. Azután fegyveresen dolgaikhoz látnak, és sokszor vendégségeikben is azonképen jelennek meg. Éjjel nappal tágítás nélkül dőzsölni, senkinek sem szégyen. Gyakrak mint kótsagosok közt a' versengések, melyeket ritkán végeznek szitkokkal, többnyire halállal, és sebekkel.

De ellenségek engeszteléséről, sógorságok szerzéséről, fejedelmek választásáról, végre háborúról, békességről is többnyire vendégségeikben tanátskoznak; mintha egyébbkor nem nyílnék az elme úgy az egyszerű, 's nem hevülne a' magos gondolatok elfogadására. Minden álnokság 's ravaszság nélkül felfedezi e' nemzet jó kedvében keble titkait. Az el nem takart 's nyilván kimondott értelme valamennyieknek másnap ismét tanátskozás alá véte-tik. És így megtartatik a' két időnek tulajdona: tanátskoznak mikor nem tettethetik magokat, végeznek, midőn nem hibázhatnak.

23. §.

Étel, ital.

Italul árpára, vagy rozsra öntött lé szolgál, melly hasonlatosságul borral elegyítettett. A' parthoz közelebbek bort is vásárlanak. Ételeik egyszerűk; vad

gyümölcs, friss vadak, vagy aludt tej. Készület és fűszerszámozás nélkül enyhítik éhségeket. Szomjokat nem azon mértékletességgel elégítik meg. Hatelhetetlenségeknek annyit juttatsz, a' mennyit kívánnak, nem kevésbé győztetnek meg hibáiktól, mint fegyver által.

24. §.

Játékaik.

Játékaik minden gyülekezetenél ugyan azok. Meztelen ifjak, kiknek ez kedvtöltések kardok, 's frameák közt egymás ellen szökdétselnek. A' gyakorlás könnyűséget, ez illendőséget szerez; de nem haszonkeresésért 's bérért; ámbár vakmerő bátorságok jutalma a' nézők gyönyörűsége.

A' kotszka játékot, a' min tsudálkozzál, józan-ságokban, 's valóban űzik; a' nyereségben 's vesztésben, olly vakmerőséggel, hogy midőn mindennek elveszett, az utolsó vetéskor szabadságokat, 's testeket teszik fel. A' meggyőzetett önkényt szolgaságra megy; ámbár fiatalabb, ámbár erősebb, megkötözteti, 's eladatja magát. Illyen a' rosszsz ügyben való megáltkodás, ők jólelkűségnek nevezik. Az illy állapotú rabszolgákon a' kereskedés útján továbbadnak, hogy egyszer'smind győzedelmek szégyenétől is megszabaduljanak.

25. §.

Szolgák, Szabadosok.

Egyéb szolgálók miveivel nem a' mi szokásunk ként élnek. Mindenik saját házhelyét és házi isteneit bírja. Az ur a' természetből, barmomból 's munkában bizonyos részt kíván, mint az árendásoktól szokás. Az ur házában a' többi foglalatosságokat az aszszony és gyermekek tellyesítik. Ritkaság, hogy a' szolgát megvernék, vagy megbilintseznék, többször történik, hogy megölik, de nem fenytésből, és büntetésül, hanem indulatos haragjokban, mint

valami ellenséget, tsak hogy büntetlen marad a' gyilkosság.

A' szabadosítottak állapotja nem sokkal előzi meg a' rabszolgákét, a' házban ritkán van tekén-
tetek, az országban soha sints; elválva azon Nem-
zetektől, mellyek uralkodóktól hirattatnak. Mert ott
a' szabad születésűek 's nemesek eleibe is hágnak;
a' többieknel a' felszabadultak semmi hatalma a'
szabadságnak jelensége.

26. §.

Földmivelés.

Az uzsoráskodás, és kamatra költsönözés is-
méretlen dolog nálók, 's azért jobban kerülettik,
mintha tiltva volna.

Szántó földeket, a' mivesek számához képest
közönségesen foglalnak; és azokat magok közt ön-
nön betsűjök szerint osztják el; az osztályt kön-
nyíti a' mező térsége. A' földeket évenként változ-
tatják, és mégis marad felül. Mert a' föld termé-
kenységével, és nagyságával versent nem iparkod-
nak, hogy gyümölcstőket ültetnének, a' réteken
víz eresztő árkokat húznának, kerteket öntöznének.
Földmivélések egyedül gabona vetésben áll. Azért
az esztendőt sem osztják annyi részre; a' tél, kelet,
és nyár megjegyzésére vagyon szavok; az ősnek
sem nevezetét, sem javait nem ismerik.

27. §.

Temetés; Gyász.

Temetési pompájok nintsen. Tsak arra vígyáz-
nak, hogy híres férjfiak testei bizonyos nemű fá-
val égettessenek meg. A' fa rakást sem ruhával,
sem szagos szerekkel nem tetézik. Mindenikkel sa-
ját fegyverit, némellyekkel lovát is meg égetik. A'
sír felett gyp halmot emelnek; egyéb halotti em-
lékek magas és fáradságos tiszteletét megvetik,
mintha az a' halottak terhére esnék. A' siránko-
zást hamar, a' bánatot és szomorúságot későn teszik

le. A' kesergés az aszszonyokhoz illó, az emlékezet a' férjfiakhoz.

Ez esett tudtunkra a' Germán nemzetek eredetéről, 's erköltseiről általjában.

Krajner Imre,

T. Ns. Zala Vármegyének Tábla-Birája, és
a' Magyar tudós Társaság levelező tagja.

2.

*Egy két szó: miként utánozta Horatius a'
Görögöket.*

Már *Henricus Stephanus* Jegyzeteiben *Anakreonról*, *Antonius Muretus* Különféléiben, 's *Julius Caesar Scaliger* is Könyveiben a' poetikáról figyelmeztetnek, hogy Horatius maga is azok nyájába számítható, kiket Epist. I. 19. 19. szerint *imitatorum servum pecus* név alatt szigorúlag leford.

Ódáinak első könyvétől kezdve, lássuk, mennyire kolomposa ő is azon nyájnak. — A' II. óda elején Zeusnak *rubens dextera* tulajdoníttatik úgy, miként őt Pindaros (Olymp. IX, 10.) *Δία φοινικοστερόταν* nevezi. Itt azt lehet észrevenni, hogy a' görög mellýékszavakat ritkán lehetséges latínul egy szóval kifejezni; mert a' görög nyelv elsőséget a' mellýékszavak öszszetételében tán egy más nyelv sem halladhatá meg. Horatius pedig, ámbátor a' görög nevezetet szó szerint ki nem fejezé, mást mégsem változtata, mint hogy az eszközt, mellyel az isten a' menyköveket szórta, a' menykö helyett tévé. Ugyan azon óda 32. v. Apolló *augurnak* neveztetik, míg a' görögöknél *μάντις*nak, és ábrázóltatik *nube candentes humeros amictus*, mit Homerosból vón, kinél (II. é. 186.) Apolló *νεφέλη εἰλυμένος ὤμους*. Azután Vénust *Erycina ridens*nek hívja, miáltal csak az a' homerosi *φιλομυεδις Ἀφροδίτη* fe-